

ИНСТИТУТ ПО СОЦИАЛНИ
ДЕЙНОСТИ И ПРАКТИКИ

МЕТОДИЧЕСКО РЪКОВОДСТВО

ЗА ПРИЛАГАНЕ НА ИНСТРУМЕНТА
„КЪМ САМОСТОЯТЕЛЕН ЖИВОТ – ПЪТЕКИ“

Материалите са изготвени от екип на **Институт по социални дейности и практики**, България

Автори:

проф. Нели Петрова-Димитрова (обща редакция, методи)

Звездица Ковачева (методи, адаптация на Scottish Executive Pathways)*

Петя Димитрова (адаптация на Scottish Executive Pathways)*

Тази публикация е финансирана по програма „Права, равенство и гражданство“ (REC 2014-2020) на Европейския съюз. Съдържанието на публикацията представя единствено и само гледната точка на авторите и те носят пълна отговорност за него. Европейската комисия не носи никаква отговорност за начина, по който може да бъде използвана информацията.

* <https://www.webarchive.org.uk/wayback/archive/20180401033340/http://www.nationalarchives.gov.uk/doc/open-government-licence/version/3/>

Съдържание

Въведение	5
Дефиниции	6
Основни принципи за разработване на инструмента „Към самостоятелен живот – Пътеки“	8
Раздел I	
Указания за използване на инструмента „Към самостоятелен живот – Пътеки“	10
1.1. Предназначение на инструмента „Към самостоятелен живот – Пътеки“	11
1.2. Структура и съдържание на инструмента „Към самостоятелен живот – Пътеки“	12
1.3. Кога да започнем да използваме инструмента „Към самостоятелен живот – Пътеки“?	14
1.4. Ключови фактори за стартиране на процеса на планиране	15
1.5. Модел на цикличност	17
1.6. Първоначално споразумение	19
Раздел II	
Механизъм и процес на разработване на инструмента „Към самостоятелен живот – Пътеки“	20
2.1. Указания за попълване на Обща информация	21
2.2. Указания за работа в секциите „Моите възгледи „Към самостоятелен живот“, „Моята оценка „Към самостоятелен живот“ и „Моят план „Към самостоятелен живот“	22
2.3. Указания за преглед на напредъка на плана	25
Раздел III	
Методи на изследване, оценяване и планиране, които могат да се ползват при разработване на инструмента „Към самостоятелен живот – Пътеки“	27
3.1. Методи за проучване и представяне на възгледите на младия човек	28
3.2. Методи за оценяване и планиране	38
3.3. Теоретични опори в помощ на оценката и планирането	40
Инструмент „Към самостоятелен живот – Пътеки“	50

Въведение

Методическото ръководство за прилагане на инструмента „Към самостоятелен живот – Пътеки“ има за цел да подпомогне специалистите, въвлечени в подкрепата и придружаването на млади хора на възраст 15-24 години, настанени в алтернативна грижа в процеса на подготовка за напускане, напускане на грижата и планиране на бъдещето.

То предоставя подробно указание кой, кога и как следва да подкрепи младия човек, докато планира бъдещето му.

Процесът на планиране се основава на нашето разбиране, че младите хора трябва да бъдат овластени да обмислят и да решават своето собствено бъдеще, както и да получат необходимата подкрепа. Подходите за участие и устойчивост са дълбоко интегрирани в процеса на планиране.

Методическото ръководство за инструмента „Към самостоятелен живот – Пътеки“ е проектирано така, че да се използва от служители на социалните служби (социални работници, психолози или други съответни професионалисти), които са в доверителна връзка с младежа, който се готви за напускане. Може да се прилага както за млади хора в резидентна грижа, така и за младежи, настанени в приемна или при близки и роднини.

Инструментът „Към самостоятелен живот – Пътеки“ се основава на практическото ръководство на SOS Детски селища „Подгответе се за напускане на грижи“ и на материалите на Scottish Executive „Pathways“ и „Pathways Handbook“.

Пътеките са общото название на две публикации: Наръчник¹ и Пътеки², са разработени от Scottish executive. Тези публикации са на Crown Copyright. Информацията, качена на официалния сайт на Scottish Executive³ (без логата) със знак Crown Copyright може да се ползва безплатно във всякакъв формат или носител, съгласно условията на Open Government Licence⁴.

1. <https://www.webarchive.org.uk/wayback/archive/20180519200344/http://www.gov.scot/Publications/2004/05/19357/37092>

2. <https://www.webarchive.org.uk/wayback/archive/20180516100606/http://www.gov.scot/Publications/2004/03/19114/34737>

3. <https://www.webarchive.org.uk/wayback/archive/20180514095027/http://www.gov.scot/CrownCopyright>

4. <https://www.webarchive.org.uk/wayback/archive/20180401033340/http://www.nationalarchives.gov.uk/doc/open-government-licence/version/3/>

Дефиниции

За целите на това методическо ръководство, дефинираме следните понятия:

Дете

„Дете“ означава всяко човешко същество на възраст под 18 години освен ако съгласно закона, приложим за детето, пълнолетието настъпва по-рано. (Конвенция на ООН за правата на детето, чл. 1)

Млад човек

ООН определя „младеж“ (млади хора) тези хора, които са на възраст между 15 и 24 години (Общо събрание на ООН, 2001, 56-та сесия).

Млади хора, напускащи алтернативна грижа

Млад човек, живеещ в формална алтернативна грижа, който достига законова възраст, в която вече няма право да живее в алтернативна грижа. В повечето случаи младежите трябва да напуснат мястото, където са настанени и да започнат живота си като независими възрастни. Терминът напускане на грижа описва този процес. Напускането на грижи включва решението за напускане и процеса на преминаване към независим живот (преход).

Алтернативна грижа

В Насоките на ООН за алтернативна грижа на деца (се дефинира „алтернативната грижа“ като (Генерална асамблея на ООН, 2010, 64-та сесия):

- (i) Неформална грижа: всяка договореност на частни начала, която се предоставя в семейна среда и по силата на която за детето на смени или непрекъснато се грижат роднини и близки (неформална грижа в рода) или други лица в лично качество, като това става по инициатива на детето, родителите му или други лица и не е наложено от съдебен, административен или друг такъв орган, надлежно акредитиран за целта;
- (ii) Формална грижа: всяка грижа, която се предоставя в семейна среда с разпореждане на компетентен административен или съдебен орган, както и грижите, полагани в детски домове, включително частни, независимо дали се предоставят по силата на административна или съдебна мярка или не.

Преход

Период или процес на промяна, докато младите хора преминават от условия на алтернативна грижа към независим живот. Този период настъпва, когато децата и младежите достигнат законовата възраст, когато алтернативните грижи и / или свързаните с тях услуги вече не са достъпни за тях. Тази възраст може да се различава в различните страни – в някои страни възрастта може да е на шестнадесет години, в други осемнадесет и дори двадесет и една. Този преход изисква специално обмисляне на подготовката на пътя за грижи и подкрепа за независим живот.

Грижа след напускане

Периодът, в който младите хора вече не са настанени в грижи и живеят независимо, но все още получават подкрепа. Подготовката за преход към самостоятелен живот трябва да започне възможно най-рано, в самото заведение и при всички случаи – доста преди детето да го напусне (Генерална асамблея на ООН, 2010, 64та сесия).

Това е постоянната подкрепа, планиране и насоки за младия човек, който е напуснал една подкрепяна и сигурна жизнена среда и отива в среда, където следва да се справя самостоятелно. Това означава подкрепа по практически въпроси като създаване на дом, умения за боравене със собствен бюджет, търсене на работа, продължаващо образование и насърчаване за развитието на собствени социални мрежи и междуличностни умения. В някои случаи, това изисква и последващи грижи от специалисти или хора, с които младият човек е изградил доверителни отношения.

Ключов работник (КР)

Лице, което вече е в доверителна връзка с младия човек и което би могло да подкрепи младия човек. Той / тя може да бъде във формална връзка с младия човек – като социален работник в ЦНСТ или приемния родител – но не е задължително. Ключовият работник може да бъде например учител.

Отговорен социален работник (ОСР)

Длъжностно лице от агенция за закрила на детето или друга агенция, което прилага национални политики и има компетенциите и правомощията да взема решения по отношение на осигуряване на най-необходима и целесъобразна грижа за детето, напускане на грижата и определяне на последващи мерки и дейности за улесняване на независимостта при напускане на грижата.

Основни принципи за разработване на инструмента „Към самостоятелен живот – Пътеки“

Индивидуален подход към всеки млад човек

Процесът на оценка и планиране за напускане на грижата и последваща грижа се основава на индивидуалните потребности на младия човек, в съответствие с неговите развиващи се способности и въз основа на достъпа му до цялата необходима информация.

➤ Младият човек е в центъра на подкрепата и е въвличен в планирането на бъдещето си

Младият човек е овластен да взема решения и да осъществява контрол на живота си. За целта той е в основата на оценката и процеса на планиране и напълно включен във всички аспекти на грижата и последваща подкрепа.

➤ Разбиране, осмисленост и приемане на подкрепата от младия човек

Ангажирането на младия човек с план за неговото собствено бъдеще изисква да се направи процесът смислен за младия човек чрез неговото разбиране и приемане.

➤ Непрекъснатост, интензивност и гъвкавост на подкрепата

Процесът за оценка и планиране за напускане на грижата и последваща грижа е цикличен и непрекъснат. Той изисква подкрепа и придружаване на всеки етап с фокус събирането на гледни точки, идентифицирането на потребностите, планирането, действията и преглед на напредъка.

➤ Уважение към личността на младия човек и конфиденциалност на информацията

Полагат се всички усилия, за да се търси съгласието на младия човек за ползване на каквато и да е информация от „Пътеките“. От жизненоважно значение е съгласието на младия човек да се даде преди и след като се предприеме работата по инструментите. Младият човек трябва да е наясно за какво дава съгласие и защо.

➤ Насърчаване на значимите връзки и взаимоотношенията

Младият човек е насърчаван да поддържа взаимоотношения със значими за него хора и външния свят, както и активно да се включва в живота на общността.

Методическото ръководство съдържа следните основни раздела:

➤ **Раздел I**

Указания за използване на инструмента „Към самостоятелен живот – Пътеки“

➤ **Раздел II**

Механизъм и процес на разработване на инструмента „Към самостоятелен живот – Пътеки“

➤ **Раздел III**

Методи на изследване, оценяване и планиране, които могат да се ползват при разработване на инструмента „Към самостоятелен живот – Пътеки“

РАЗДЕЛ I

Указания
за използване
на инструмента
„Към самостоятелен
живот - Пътеки“

1.1. Предназначение на инструмента „Към самостоятелен живот – Пътеки“?

Посредством инструмента „Към самостоятелен живот – Пътеки“ ще се подкрепят младите хора, които се подготвят да напуснат системата на грижи. Това включва подкрепа за тях, в периода до навършване на пълнолетие в системата на грижи и периода на преминаване към независим живот.

Преходът от алтернативна грижа към независим живот може да бъде предизвикателство за младите хора. Докато в някои случаи, напускането на грижата може да бъде добре осмислен и планиран процес, в други – може да бъде внезапно и неочаквано, така че младите хора да бъдат неспособни емоционално и финансово да се справят с промените. Без адекватна подготовка за напускане на грижата и последваща подкрепа, младите хора могат да бъдат изправени пред рискове като дългосрочна безработица, злоупотреба с наркотици, участие в престъпни дейности и бездомност.

Редица изследвания водят до извода, че най-големите бариери пред младежите в периода на преминаване към независим живот включват липсата на подкрепящи взаимоотношения, мотивация за продължаване на образование или професионално обучение, нестабилност в осигуряване на жилище, икономически трудности (безработица). Много от тях живеят на улицата, нямат пари за покриване на основни разходи за живот, не успяват да поддържат редовна трудова заетост, попадат в системата на наказателното правосъдие, не могат да получат здравни грижи, момичетата забременяват твърде рано. Въпреки че младежите споделят, че по време на престоя им в грижата са били включени в обучения за независим живот, малцина от тях отчитат, че конкретна помощ в тази насока се е основавала на техните индивидуални нужди и възможности. Намаляването на тези рискове включва последователна и професионална работа с младежите, за да планират живота си при навлизане в зрелостта, включително да им се помогне да определят най-подходящото място за живеене, да развият необходимите житейски и трудови умения, умения за управление на собствен бюджет и да се гарантира, че те са обхванати в надеждна система за подкрепа.

Инструментите „Към самостоятелен живот“ са разработени, за да бъдат използвани от служители на социалните служби (социални работници, психолози или други съответни професионалисти), които са в доверителна връзка с младежа, който се готви за напускане на грижа. Може да се прилага както за млади хора в резидентна грижа, така и за тези, настанени в приемна грижа или при близки и роднини.

1.2. Структура и съдържание на инструмента „Към самостоятелен живот – Пътеки“

Инструментът „Към самостоятелен живот – Пътеки“ съдържа сесии за индивидуална работа с младежа, разпределени в следните 8 теми, наречени **„Към самостоятелен живот“: Пътеки**:

1. Семейство и приятели
2. Здраве и благополучие
3. Личностно развитие
4. Учене и работа
5. Жилище
6. Практически умения
7. Пари
8. Права и правни въпроси

Всяка тема е разделена на 3 части:

➤ **„Моите възгледи „Към самостоятелен живот“:** в идеалния случай тези части трябва да бъде попълнени от младия човек. Някои млади хора (например поради обучителни трудности) или някои теми могат да изискват допълнителна външна подкрепа – например за тема „Образование“ младият човек би искал да бъде подкрепен от център / експерт по кариерно ориентиране. Тези части са създадени, за да помогне на младия САМ човек да идентифицира нуждите и желанията си. Ключовият работник може да бъде много полезен на този етап. Под „ключов работник“ разбираме човек, който вече е в доверителна връзка с младия човек и който би могъл да го подкрепи. Той / тя може да бъде във формална връзка с младия човек – като социален работник в Център за настаняване от семеен тип или приемен родител – но не е задължително. Ключовият работник може да бъде например учител.

Докато попълва бланките, младият човек може да остави някои въпроси без отговор. Следва младият човек да съхранява всички бланки от типа „Моите възгледи“ – както празните, така и попълнените. Той/тя би могъл/а да започне да попълва която и да е от темите, според собствените си предпочитания. По-късно, с попълнена бланка по дадена тема младият човек отива при отговорния социален работник за изпълнение на оценката. Затова е необходима папка, в която младият човек може да запази всички бланки и допълнителни документи.

➤ **„Моята оценка „Към самостоятелен живот“** – оценката трябва да бъде ясно заявление за това как младият човек се справя в момента, къде иска да бъде и от каква подкрепа може да се нуждае. Оценката се извършва от отговорния социален работник (формална длъжност).

- **„Моят план „Към самостоятелен живот“** – след извършване на оценката и съгласуване с младия човек, следващата фаза е да планирате дейностите, сроковете и подкрепата въз основа на оценката. Планът отново се съгласува с младия човек.

Пътеките съдържат и два допълнителни раздела: **Обща информация** и **Преглед на плановете**.

- Разделът **„Обща информация“** съдържа всякакъв вид полезна информация за живота на младия човек досега и има място за съхраняване на полезни данни за контакт. Тя стои при младия човек. Отговорният социален работник така или иначе има пълното досие на младежа.

- **„Прегледът“** е механизмът за проследяване на напредъка и за установяване на изпълнението на плана.

1.3. Кога да започнем да използваме инструмента „Към самостоятелен живот – Пътеки“?

На този въпрос няма лесен отговор. Разнообразието в живота показва различни ситуации – например, млади хора са преместени в друга форма на грижа година преди да напуснат, от законодателството зависи до кога младият човек би могъл да остане в алтернативна грижа (докато не се дипломира, независимо от завършените 18 години), насочването към гимназии е след 7-ми клас, така че трудно е да се посочи определена дата или период.

Целта на инструмента „Към самостоятелен живот – Пътеки“ е да подпомогне младите хора в напускане на грижата и в планиране на по-независим живот след навършване на пълнолетие.

Някои практики в ЕС потвърждават, че когато процесът на планиране започне възможно най-рано, тогава и шансовете на младия човек да се справи успешно след напускане на грижата са значително увеличени. Целта е да се гарантира, че младите хора са подготвени за времето, когато вече няма да бъдат в грижа чрез приемане на комплекс от дейности за подготовка, подкрепа и помощ, така че да се постигнат възможно най-добри резултати за младия човек. Участието на младежа в процеса, от друга страна, гарантира, че най-добрите резултати са припознати и приети от самия него и той е отговорен за тяхното постигане.

Това трябва да зависи от младия човек и неговите индивидуални нужди. Това е възможно да зависи от обстоятелствата около младия човек, неговото ниво на зрялост и емоционално развитие. Ако планирането на процеса започне в по-ранна възраст и върви успоредно с развиване на умения за живот, би било по-добре, защото по-нататък ще бъде твърде късно младият човек да развие редица умения за независим живот. Също така е важно младежът да се чувства емоционално готов да продължи напред.

Планирането на процеса на напускане на грижи трябва да бъде постепенен и контролиран и да включва внимателна подготовка и последваща подкрепа за младите хора.

Последващите грижи трябва да отговарят на идентифицираните нужди на младия човек, като предоставят подходящ пакет за подкрепа толкова дълго, колкото е необходимо.

1.4. Ключови фактори за стартиране на процеса на планиране

Използването на „Към самостоятелен живот“ Пътеки“ за планиране на напускане на грижата изисква наличие на няколко фактора, без наличието на които процесът не би бил полезен и ефективен за младия човек. Нещо повече, без предвиждането им, младият човек не би могъл да заеме позицията на най-важния в процеса и да бъдат уважени неговите индивидуални нужди и зачитане на правото му да поеме отговорност и контрол на живота си.

На *първо място*, водеща подкрепяща роля има КР, с който младият човек е ангажиран на лично ниво. Това означава младият човек да има изградена доверителна връзка с КР, да го познава достатъчно добре, за да го приеме добронамерено, с необходимото доверие и способност да приеме неговата подкрепа. Това може да бъде приемният родител (приемна грижа), социален работник или социален възпитател, ментор (резидентната грижа), близък родственик (настаняване при близки и роднини).

КР:

- Познава добре живота на младия човек и е информиран за обстоятелствата, касаещи неговата среда по произход (семейство), историята на настаняване в алтернативна грижа, здраве, образование, общуване и поведение, връзки със значими хора, важни събития в неговия живот.
- Има изградена връзка с младия човек и взаимно доверие.
- Професионално е ангажиран със системата за закрила или системата на социалните услуги.
- Организира срещите с младия човек за работа по оценка и планиране.
- Въвежда младия човек в инструментариума и го запознава с всички аспекти на подкрепата.
- Помага на младия човек във всеки етап на процеса.
- Информира, консултира и придружава в стъпките и в изпълнение на плана.
- Подкрепя младия човек във вземане на решения, касаещи оценката, планирането и изпълнението на плана.
- Възможно е да напусне процеса на подкрепа, ако това е взаимно договорено с младия човек, за да бъде заместен от друг ключов работник.
- Работи с младия човек така, че да гарантира, че възгледите на младия човек са разбрани (Моите възгледи „Към самостоятелен живот“), неговите нужди са оценени („Моята оценка „Към самостоятелен живот“) планът е завършен и преразгледан (Моят план „Към самостоятелен живот“).
- Да бъде в контакт с младия човек и да продължи да се информира за напредъка на младия човек.

На *второ място*, КР е препоръчително да има идея как може постепенно да въведе всяка тема и материалите за работа по нея – каква би била реакцията, ако просто даде на младежа цялата папка и го помоли да се справи с нея. Той трябва да има предвид, че темите в „Към самостоятелен живот“ Пътеки“ не са зададени в определен ред, затова е необходимо да обсъди с младежа с коя тема би било най-добре да започне и с коя да продължи. Не всички въпроси са от значение за всеки млад човек. Решението кои са най-подходящи трябва да се вземе заедно. Минаването през процеса на оценка и планиране трябва да стане по начин и с темпове, които са най-подходящи за младия човек.

На *трето място*, младият човек трябва да осъзнае, че оценката и плана са негова собственост. Той трябва да има достъп до цялата информация за него, което изисква съвместно решение къде ще се съхранява папката с информация, кой има копие на папката с инструментите, кой подпомага и асистира процеса. Добре е да има възможност младият човек сам да определи кои други хора би искал да участват в подкрепата и последващата помощ, кои са тези, които имат важна роля в живота му. Също така, необходимо е да се вземат предвид всякакви допълнителни нужди от подкрепа, които може да има младият човек: увреждания, специални здравни нужди, говорни проблеми.

В тази връзка, младият човек трябва да даде своето съгласие за споделяне на информацията, съдържаща се в инструмента „Към самостоятелен живот – Пътеки“. Той трябва да е наясно за какво дава съгласие и защо. Именно поради това, съгласието за споделяне на информация трябва да се търси на всеки етап-преди и след завършване на процеса.

Вероятно е, най-чувствителната информация да се съдържа в първата секция **„Моите възгледи „Към самостоятелен живот“**. Тази информация е препоръчително да се ползва само от младия човек, КР и отговорния социален работник (освен ако младежът не желае да я сподели с друг), дотолкова, че да се гарантира, че възгледите на младия човек са представени.

Резултатите от **„Моята оценка „Към самостоятелен живот“** трябва да се споделят само ако е абсолютно необходимо, но отново със съгласието на младия човек **„Моята оценка „Към самостоятелен живот“** може да съдържат някаква лична или чувствителна информация. Трябва да се помисли внимателно заедно с младежа дали трябва да се сподели оценката и защо.

Препоръчително е копия от съответния **„Моят план „Към самостоятелен живот“** да бъдат предоставени на лицата, които ще предоставят подкрепа, но отново със съгласието на младия човек. Добре е да се вземе предвид целесъобразността на споделяне на лична или чувствителна информация.

Във всяка част на инструмента има място за запис, където се дава съгласието на младия човек за споделяне на информацията. Причините за споделянето на такава информация се обясняват на младия човек и се обсъждат с него, така че той да може ясно да разбере причините за споделяне на информацията, особено когато те гарантират неговата безопасността или тази на някой друг.

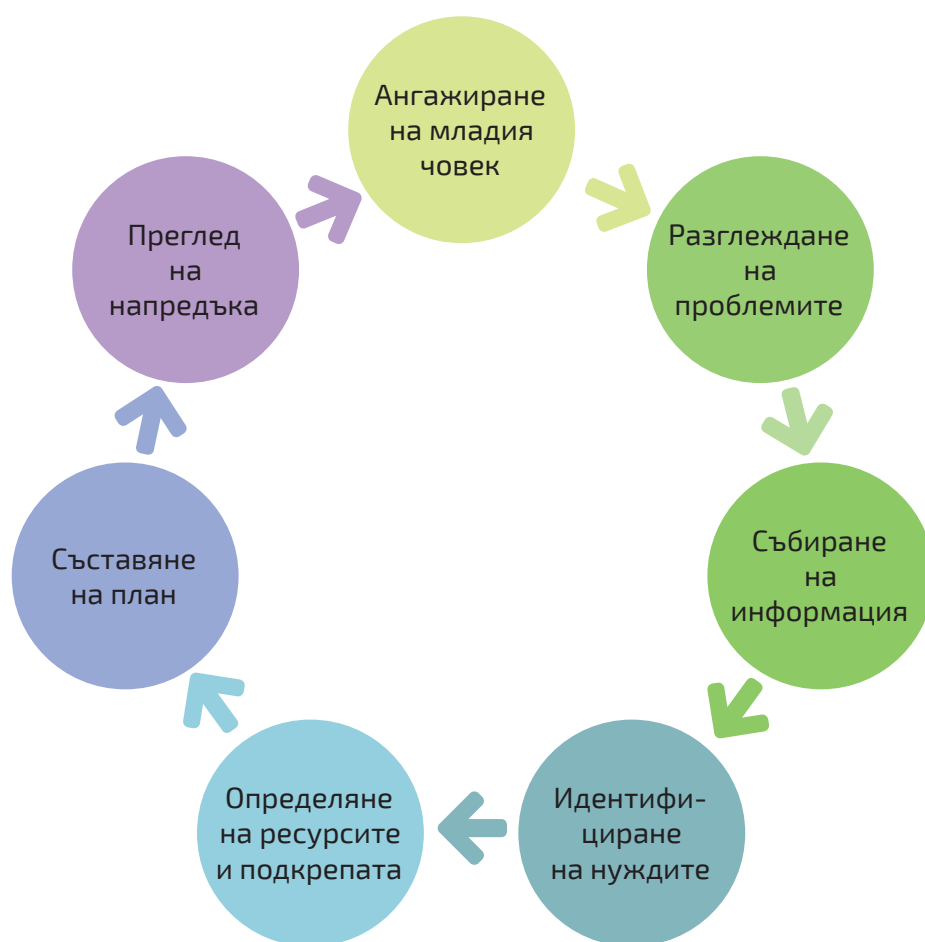
Споразумението за съгласие може да бъде променено от младия човек по всяко време.

1.5. Модел на цикличност

Инструментът „Към самостоятелен живот – Пътеки“ осигурява рамката, за да се гарантира, че съответните области са обхванати и са част от цялостния процес на оценка и планиране на грижи и последващи грижи.

С течение на времето е неизбежно възгледите и нуждите на младия човек да се променят. Следването на този модел гарантира, че във всеки момент на промяна е възможно да се отговори на тези променящи се желания и потребности, да се коригират направените планове и да се оценява напредъка. Също така е важно отделните институции и подкрепящи хора да работят заедно и да се включват на всички етапи от подкрепата.

Моделът на работа за всяка област е следният:

Инструментът „Към самостоятелен живот – Пътеки“ е отправна точка в процеса. Работата с него може да изведе други нужди и конкретни въпроси, с които младият човек трябва да се справи с помощта на подкрепящата мрежа.

За осигуряване на непрекъснатост, интензивност и гъвкавост на подкрепата, е важно да се следва:

- **Да се прецени и идентифицира кой поддържа позитивни и подкрепящи взаимоотношения с младия човек и е част от неговия живот. В кои области на неговия живот такива хора липсват?**
- **Могат ли конкретни институции или лица да помогнат при попълването на части от инструмента „Към самостоятелен живот – Пътеки“?**
 - Различни хора могат да помогнат да се попълнят различни секции, напр. кариерен консултант може да помогне в раздел „Обучение и работа“, специалист по жилищно настаняване в района може да помогне в „Жилище“.
 - Отговорният социален работник трябва да гарантира, че всички работят заедно подкрепяйки младия човек през целия процес.
- **Данни от доставчика на услугите ползвани от младежа съдържат важна фактическа информация**
 - Преглед на документация за младия човек, касаеща предишни периоди от неговия живот: медицинска документация, документи за завършен клас и образование, оценки на потребностите, планове за грижи, протоколи от наблюдения и събиране на информация, протоколи от предишни прегледи на планове за действие/грижа.
- **Редът на темите при попълване на „Пътеките“ не е задължително да се следва.**
 - По отделните теми в инструмента може да се работи в различна последователност.
 - Преценката за това е на младия човек и степента му на готовност да попълва секциите по съответната тема.
 - В началото просто е достатъчно да се въведе младия човек в уводните теми.
 - Ключовият работник трябва да остави настрана останалите теми до подходящия момент за работа с тях.
- **Съществуващата информация може да се различава от гледната точка и фактите, споделени от младия човек.**
 - Инструментите се използват, за да се добави допълнителна информация, като цялата налична информация се съхранява на едно място.
 - Да се провери дали наличната информация обхваща всички ключови области, които са обхванати в „Пътеките“.
- **Използване на допълнителни материали и инструменти, когато могат да бъдат полезни:**
 - Някои секции на „Пътеките“ могат да дадат полезна отправна точка откъде може да последва друга, по-задълбочена работа.
 - Възможност да се използват други методи за насърчаване на младите хора да се ангажират с „Пътеките“, напр. чрез използване на компютърни технологии.
- **Въвеждане на полезна информация и такава за местните ресурси:**

Папката „Пътеките“ може да се използва за съхраняване на копия на полезни листовки, информационни материали, полезни телефонни номера и др.

1.6. Първоначално споразумение

С всеки млад човек, чиито нужди трябва да бъдат оценени, ОСП сключва писмено споразумение, което включва:

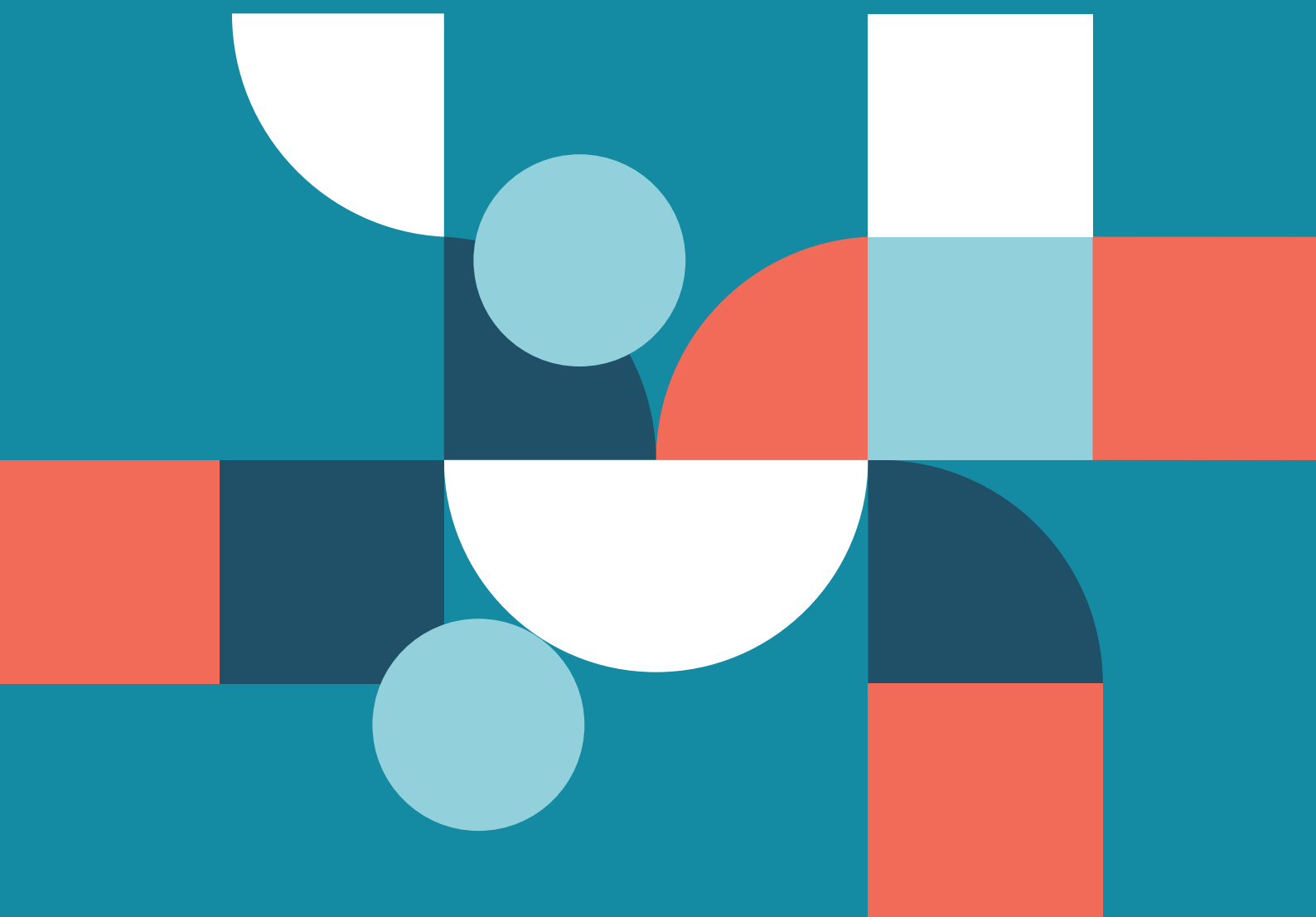
- а) името на ключовия работник, отговорен за координиране на дейностите по прилагане на инструментите и който оказва подкрепа на младежа;
- б) график за работа с инструментите; кога ще стартира работата; кога ще се извърши преглед на напредъка;
- в) лицата, които трябва да бъдат информирани за целите на инструментите за оценка и планиране, вкл. законните представители на младия човек, ако не е навършил пълнолетие.
- г) всички други хора / агенции, които може да са в състояние да помогнат в процеса.

Формулярът на подписаното споразумение трябва да се копира и изпрати до всички, посочени в споразумението.

Трябва да се предвиди и изпращане на копие до родителите на младия човек, членовете на семейството или полагащите грижи.

РАЗДЕЛ II

Механизъм и процес на разработване на инструмента „Към самостоятелен живот – Пътеки“

2.1. Указания за попълване на „Обща информация“

Младежът трябва да има набор от собствена важна информация, която го касае или може да му е необходима във всеки момент. Тази информация може да бъде използвана от него като ориентир за попълване на формуляри, намиране на адреси, кандидатстване за работа и др.

➤ **Обща информация:**

По-голямата част от информацията се съдържа в основни документи, предоставени от други институции и лица.

➤ **Полезни контакти:**

Справка за хора, от които младият човек може да има нужда за връзка с тях: имена, телефони, актуални контактни данни.

➤ **Друга информация:**

Всякаква допълнителна информация, вкл. и за различни постижения: Сертификати, Референции, Снимки, Информационни листовки, Брошури.

➤ **Препоръки:**

Актуализирайте и добавяйте по всяко време нова информация, контакти, снимки, листовки и други. Насърчавайте младия човек сам да преценява какво да държи в тази част от папката с материали и сам да я допълва.

2.2. Указания за работа в секциите „Моите възгледи „Към самостоятелен живот“, „Моята оценка „Към самостоятелен живот“ и „Моят план „Към самостоятелен живот“

➤ Моите възгледи „Към самостоятелен живот“

Всяка от темите в инструмента, както стана ясно по-горе се разработва в три секции, чиято последователност трябва да се спазва. Всяка тема започва с възгледите на младежа („Моите възгледи „Към самостоятелен живот“), обхванати в няколко основни въпроса.

„Моите възгледи „Към самостоятелен живот“ е инструмент, създаден да помогне на младия човек да изрази своите възгледи и желания и да идентифицира своите нужди. Някои от въпросите могат да не се отнасят до младия човек – просто те се оставят настрана, а се работи по въпросите, които са релевантни за случая.

Първият въпрос, който стои пред КР при започване на работа с тази секция е дали е готов младият човек да започне работа с инструмента по темата. Ако все още няма готовност, обсъдете и договорете с младежа подходящото време за въвеждане в темите. Обсъдете и решете съвместно с коя тема е най-подходящо да започнете. Чувства ли се добре младият човек да попълни своите начални мисли по темата? Проведете неформален разговор по въпросите. Може да използвате празна бланка, за да водите бележки.

Някои от въпросите, могат да се попълват самостоятелно, а за други може да се наложи подкрепата на КР. Предвид факта, че много от въпросите засягат прекалено лични теми за младежа, изграденото доверие с подкрепящия социален работник е от ключово значение за изразяване на възгледите.

Попълването на секцията зависи от темпото на осмисляне от младия човек. Използвайте различни методи, които могат да помогнат на младежа да изрази своите възгледи (виж Раздел III). Използвайте техники и инструменти, чрез които младият човек ще бъде улеснен да изрази своите мисли и чувства по конкретната тема.

Много от въпросите в тази секция очертават насоките за по-нататъшно проучване, оценка и планиране по темите.

➤ **Моята оценка „Към самостоятелен живот“**

Когато въпросите в първата секция са попълнени, младежът с подкрепата на КР преминава към оценяване на актуалната ситуация, идентифицирайки своите актуални нужди, както и възможната подкрепа, която би му помогнала в подготовката за напускане и след напускане на грижата („Моята оценка „Към самостоятелен живот“). Това, което младият човек е идентифицирал като проблем по съответната тема в първата секция, тук се трансформира като потребност от проактивно действие или подкрепа.

Оценката по съответната тема се попълва от младежа съвместно с КР и се обсъжда на среща по случая съвместно с ОСР. Всякакви различия в мненията, относно оценката на нуждите трябва да бъдат записани. Оценката е професионално разбиране за смисъла и значението на информацията, представена от младежа и другите отговорни лица, както и неговите възгледи по темата.

➔ *Когато правите оценката по съответната тема, мислете за младия човек, а не за решенията и препоръките, които ще вземете при планиране на неговия път. Преценете неговите актуални нужди, вижте проблемите, които той идентифицира, вземете под внимание неговата персонална преценка на ресурсите, помогнете му да открие и осмисли своите собствени ресурси!*

Секцията завършва със Съгласие за споделяне на информация. Чрез подписване на тази секция, младият човек се съгласява, че институции и хора, посочени в оценката могат да получат информация за нея. Съгласието на младия човек може да бъде преразгледано по всяко време. Съгласието за всяка от темите трябва да бъде за съответната тема. Например, младият човек може да иска споделяне на информация, относно мястото за живеене със службата по настаняване, но може да не иска тази агенция да има информация, относно семейството и приятелите.

Споделянето на информация от „Моята оценка „Към самостоятелен живот“ е необходимо по следните причини:

- За да се гарантира, че младият човек получава подкрепа от конкретни услуги;
- За да получи увереност, че ще бъде подкрепен и след напускане на грижата;
- За да не се налага да отговаря на едни и същи въпроси, които го касаят в друга обстановка и пред непознати за него хора.

➤ **Моят план „Към самостоятелен живот“**

Третата важна стъпка в работата с инструмента е планиране на подкрепата за конкретната област. Планирането е определяне на конкретни дейности, които ще осигурят възможности на младия човек за независим и достоен живот след напускане на грижата. За всяка от темите/областите се разработва план, който се основава на възгледите на младия човек, на неговите идентифицирани и оценени нужди.

Записвайте датите, когато планът е попълнен и съгласуван.

Обърнете внимание на хората и институциите, които са засегнати в плана (съгласувано с младия човек предварително).

В полето за коментари може да отбележите следното:

- Кой са лицата , на които се предоставя копие от плана;
- Ключови/приоритетни въпроси, произтичащи от плана.
- Други планове в областта и изпълнението им.

Важно е да се отбележи, че младият човек не винаги постига успех в първите си стъпки в света на възрастните и поради това се нуждае от повече подкрепа в сравнение с други. В плана трябва да се вземе предвид това и да се предвидят потенциалните рискове и как да бъдат намалени.

Планът се обсъжда с ОСР. Той подписва плана и дава съгласието си.

2.3. Указания за преглед на напредъка на плана

Прегледът на плана се осъществява от младия човек и КР, и с участието на ОСР периодично, но не по-рядко от веднъж на 3 месеца. Прегледът на напредъка на плана дава увереност на младия човек, че получава съответен на неговите нужди подкрепа и тази подкрепа е целенасочена, основана на неговите актуални потребности и планирана. Прегледът дава възможност за преценка на всяко неочаквано развитие и води до преразглеждане на поставените цели и дейности по съответната тема. Възгледите на младия човек отново заемат централно място в този процес.

Прегледът на плана се организира:

- ако младият човек поиска такъв;
- ако ОСР поиска такъв;
- ако някое от лицата или институции, включени в плана поискат такъв;
- поне на всеки 3 месеца.

Когато правите преглед на напредъка на плана имайте предвид следните цели:

- Проверете дали целите за всяка област и основните етапи все още са подходящи за младия човек и се постигат.
- Поставете нови цели, ако младият човек е достигнал вече предварително идентифицираните.
- Уверете се, че нивата на подкрепа са адекватни и се предоставят в съответствие с планираното.
- Вземете предвид всяко неочаквано развитие и преразгледайте съответно плана.
- Използвайте прегледа на плана като възможност за записване на резултатите от всички действия, предприети по-рано и помислете какво работи и постига най-добрите резултати за младия човек.
- Възгледите на младия човек отново са централни в този процес и трябва да бъдат взети под внимание в прегледа и планиране на нови цели.
- Уверете се, че предоставената подкрепа и партньорство работят ефективно
- Уверете се, че всички трудности се идентифицират и подкрепяйте младия човек да си дава сметка за това.
- Насърчавайте положително младия човек.
- Признавайте всички големи и малки постижения и празнувайте постигането им.

За извършване преглед на напредъка на плана следвайте тези стъпки:

- Преценете най-добрия момент за преразглеждане на плановете за първи път.

- Обсъдете и договорете с младия човек кога ще се проведе срещата за преглед, кой присъства, къде ще се проведе. Младият човек трябва да бъде насърчен и подкрепен да поеме водеща роля в прегледа на напредъка.
- Записвайте резултатите от дискусията по време на срещата в страницата за преглед.
- Обърнете внимание на: нужда ли е някоя от темите да бъде ревизирана по съответната секция; кои възгледи на младия човек са променени (Моите възгледи „Към самостоятелен живот“); необходима ли е нова оценка на нуждите (Моята оценка „Към самостоятелен живот“); необходим ли е нов план (Моят план „Към самостоятелен живот“).
- Обсъдете с младия човек кои секции трябва да бъдат актуализирани.
- Попълнете областите и съответните секции по тях отново, ако е необходимо.
- Сравнявайте резултатите от предишния преглед на плана (ако вече е направен такъв)
- Договорете дата за следваща среща за преглед.

Процесът на работа по Пътеките трябва да продължи дотогава, докато всички страни се уверят, че младият човек е успешно подкрепен за реализиране на своите цели.

РАЗДЕЛ II

Методи на изследване,
оценяване и планиране,
които могат да се ползват
при разработване
на инструмента
„Към самостоятелен
живот – Пътеки“

Попълването на инструмента „Към самостоятелен живот – Пътеки“ се осъществява посредством различни **методи** – интервю, наблюдение, анализ на ситуация, преглед на документация, за споделяне, за опосредстване на комуникацията и др. Разнообразието и коректността на методите е условие за обективност и надеждност, че младият човек си е поставил реалистични цели и ги постига.

3.1. Методи за проучване и представяне на възгледите на младия човек.

Документация по случая на младия човек – съдържание на досието, характеристики, доклади от предишни мерки за закрила, доклади от социални услуги.

- Сертификати, референции, снимки, информационни листовки, брошури.
- Писма, албуми със снимки, връзка с хора от предишните настанявания.
- Интервю с професионалисти от мястото на настаняване/грижата, с ОСР, с учители, треньори, съседи, други близки до младия човек лица.
- Интервю с младия човек, с негови родители и близки.
- Наблюдение-директно, индиректно.
- Техники, улесняващи изразяването на младия човек.

3.1.1. Интервю, видове интервю

Интервюто е основният метод за изразяване възгледите на младия човек. То се използва за проучване на данни, факти, събития, но и за проучване на преживявания, нагласи, мотивации, социални идеи, ценности и норми и пр., за които думите са единствен начин на съществуване, което налага проучване на дискурса. Едновременно с това, интервюто носи неоценима информация за това кой е младият човек, какво чувства и преживява, това е информация, която е извън, зад думите.

➤ Водено интервю

КР е в ролята на интервюиращия и той си служи с набор от въпроси, които са в основата на Моите възгледи „Към самостоятелен живот“. За разлика от обичайното интервю в социалната работа, където интервюиращия трябва да получи отговор на поставените въпроси, то тук интервюиращият трябва да насърчи младия човек сам да търси отговор и да го изразява в попълването по области. Професионалното умение се проявява в това разговорът да се води така, че с минимален брой директни въпроси да се получи необходимата информация. Не задавайте въпросите по логиката на темите по всяка област, а се опитайте да водите разговор, в който да засегнете тези теми, които вълнуват младия човек. Слушайте внимателно и активно. При това интервю, ролята на интервюиращия е повече да слуша, да бъде емпатичен и автентичен, да се стреми да разбере и приеме младия човек, така че да се достигне до

споделяне на наистина същностна за него информация. Интервюиращият не бива да спори, не бива да използва директни въпроси, да оценява или морализаторства. Необходимо е да развива умения да разбира психологическото ниво, чрез което младият човек говори.

➤ Фокализирано или фокусирано интервю

Това е интервю за проучване на конкретна област и за задълбочаване в нея. Успешността му зависи от уменията на КР да идентифицира тези важни данни, тези значими детайли от разговора и по подходящ начин, в подходящ момент да задълбочи разговора около тях.

Разказът на живота е много ефективна техника, която позволява анализ и на факти, и на отношения. Тя може да бъде реализирана като автобиографичен разказ и като психо-биографичен. Психо-биографичният разказ на живота има по-широко поле на приложение в изследователската фаза на работа. При него се очаква от младия човек да сподели важните за него събития от живота си, спомените, които ги съпътстват, като чувства, отношения. Очаква се също да се преценят успехите или неуспехите в различни области. Важността на разказа на живота се извежда като водеща техника при подхода, който стои в основата на работа с „Към самостоятелен живот“, а именно опора на силните страни и ресурсите на младия човек. Добре е да се ползва, за да се проучи как младият човек възприема своята история, каква е доминиращата за него история, каква е представата му за себе си. При разказа на живота могат да се ползват и допълнителни техники като фотоезик, линия на живота и др.

Интервю, ориентирано към силните страни на човека – това е интервю, което помага на човека да открие своите силни страни и ресурси, интервю, което го насочва към опознаване на него самия. Напр. „Какво, според Вас Ви помогна да се справите в тази ситуация?“

➤ Специфика на първото интервю

При подготовката на първата среща с младия човек, Шулман⁵ препоръчва техниката „настройване“ към човека. „Настройването предполага предварителни усилия на социалния работник да влезе в допир с потенциалните чувства и тревоги, с които младият човек идва на срещата. Целта е социалният работник да стане по-чувствителен приемник на непреките съобщения от страна на клиента на първата среща“. Непреките съобщения Шулман определя като неизказани директно опасения от това, дали като професионалист и човек социалният работник може да разбере проблема на клиента.

По време на установяване на контакта, КР би трябвало да се стреми към постигане на две основни задачи:

- да изгради у младия човек усещане за сигурност и приемане;
- да започне да разбира това, което младият човек казва, като стъпка към разбиране му.

Изграждането на сигурност означава постигане на увереност у човека, че той може спокойно да представи своя проблем и да разчита на отзивчивост и внимание. За да се постигне тази сигурност, би трябвало да отчете влиянието на обстановката, при която се реализира срещата и значението на собственото поведение.

5. Шулман, Л. Изкуството да се помага на индивиди и групи

Вътрешната сигурност е свързана с професионалните и личностни умения на КР. Посрещането е важен момент, начинът, по който ще го поканим и ще му предложим да седне изразява степента на готовността ни да разговаряме с него. Представянето на интервюиращия е също момент, който не бива да се подценява. Много често то дори се подминава, на базата на предположението, че той знае кой е и какво може да очаква. Обръщението при първата среща също изразява отношение към младия човек. Важното е КР да обмисли този въпрос.

Отразяването на чувствата на младия човек е често препоръчвана техника не само по време на първия разговор. Добре е преди за се започне разговора да се попита как се чувства, или да отразим нашето впечатление „Изглеждате ми премръзнал, идването до тук не е било лесно вероятно“.

➤ **Техники за интервюиране**

КР е добре да може да бъде добронамерено неутрален, да проявява заинтересованост, ангажираност, съпричастност, непредубеденост, да не осъжда или морализаторства, да не проявява авторитарност, да не оценява, да не спори, да не се взема много на сериозно, да не се държи като експерт.

Договарянето е техника, която се използва по време на целия процес – от договаряне на целите, правилата, времето, участието и пр. до договаряне и споделяне на разбраното, отразяването му в папката от младия човек и определяне на следваща среща.

Създаването на доверие е резултат от общите способности на КР за автентичност, емпатия, и могат да бъдат изразени чрез т.н. техники за отразяване на чувства, преживявания, напр. „изглеждате ми притеснен...“, „от това, което разказвате, разбирам, че тогава сте се чувствали..., така ли е?“.

Най-важната техника е слушането, съчетано с внимателно наблюдение. Слушането има за цел разбиране на личния смисъл и значение за младия човек на казаното от него. Думите, изразите са многозначни и за да се разбере казаното е важно много внимателно, спокойно КР да слуша и да се опитва да разбира. Нужно му е истинско „любопитство“, т.е. да не бърза да смята, че разбира, да слуша и да пита, докато наистина е сигурен, че е разбрал възгледа на младия човек по въпроса.

Въпросите, са много надценявана техника, прекомерната им директна употреба може да създаде усещане за разпит. Те би трябвало да стимулират изразяването на младия човек, не да го затварят. Ето защо е важно те да се задават като техники за изясняване на споделеното, произтичащи от казаното от него – „вие казахте, че бихте ми разказали малко повече за това...“, „в началото на нашия разговор, споменахте, бихте ми ли казали какво означава това за Вас...? Добре е също да бъдат придружени от обратна връзка за разбраното – „Ако правилно разбрах..., предполагам, че... бихте ли...“. Важно е също те да са ориентирани към човека, не към проблема – „Вие как се чувствахте тогава?“, „На Вас какво беше интересно, какво Ви се искаше и пр.?

„Неуспешни техники“, които не би трябвало да се ползват са подвеждащите въпроси, затворените въпроси, въпросът „защо“, агресивни реакции, поставяне на диагнози, прекъсване, рязка смяна на темата и др.

3.1.2. Наблюдение

Наблюдението е много важен метод, който може да подкрепи младият човек да изрази своите мисли, чувства и възгледи.

Директното свободно наблюдение е един професионален поглед, използва се без предварително разработване на схема за наблюдение. Ефективността му се определя от чувствителността на извършващия наблюдението, зависи от целите и способността на наблюдаващия да „гледа“. Данните от това наблюдение, трябва да бъдат „върнати“ на младия човек по определен начин, непосредствено по време и след неговото извършване.

Индиректно наблюдение чрез наблюдатели

При това наблюдение използваме данни от други наблюдатели, които имат естествен достъп до моменти от живота на младия човек. Най-важното е те да наблюдават без да оценяват и интерпретират. За това могат да послужат предварително разработени таблици, и диаграми.

Индиректно наблюдение на речта:

- Наблюдение чрез разказа на хората, които полагат грижа, или други хора, които познават младия човек за историята на живот, по въпросите, които са дадени в инструмента за всяка от темите.. Важно е да се питат те за конкретни неща и да се насочват да не правят оценки и обобщения.
- Наблюдение чрез анализ на наличната документация, вкл. писма, училищни и други постижения и др. Важно е да имаме предвид кой е изготвил документа, за кого, кога, при какви обстоятелства, за да може анализът да е надежден.
- Наблюдение чрез речта на младия човек, езика, думите, които използва; смисъл, който носят, нагласи, които изразява. Става дума за интерпретация на устна или писмена реч, по която се съди за информацията, която е необходима. Тук отново става дума за анализ и интерпретация на реч, и на това какво тя показва за човека.

3.1.3. Техники, улесняващи изразяването на младия човек

➤ Генограма

Генограмата представлява структурирана диаграма на вътресемейните отношения минимум в три поколения. Предложена е от Боуен в 1978 г. в рамките на подхода семейна терапия, изучаващ няколко поколения назад. Нейната цел е да покаже как образец на поведения и вътресемейните отношения се предават от поколение на поколение и как събития, подобни на смърт, болести, големи професионални успехи, преместване на ново място за живеене, влияят на съвременните поведенчески образи, а също така и на диадите и триангулациите в семейната система. Генограмата позволява да се получи цялостната картина от информация за семейството, да се илюстрират вътресемейните отношения. Целта е да се получи диаграма, отразяваща историята на разширеното семейство минимум на три поколения назад.

Работата с генограма за целите на „Към самостоятелен живот“ помага на младия човек да осмисли връзките и вътресемейните отношения и да им придаде собствен смисъл доколкото те влияят и могат да бъдат ресурс в бъдеще. Също така, осмисля-

нето им дава възможност на младия човек да идентифицира своите персонални потребности във връзка с взаимоотношенията с членовете на семейството му.

Инструкции за изработване на генограма

Тя се прави заедно с младия човек, но правилото е, ако има близък член на семейството му, той също да присъства на срещата и да участва в правенето ѝ. Разговорът обикновено започва с описание на семейната история от времето, когато са се срещнали родителите и продължава в пълнота до настоящия момент. Следва обсъждане на историята на разширеното семейство както на майката, така и на бащата. Тук е необходимо да има информация за родителите, братята и сестрите, както на майката, така и на бащата, информация за емоционалната атмосфера, в техните родителски семейства, кой с кого в какви отношения е бил на емоционална близост, емоционална вплетеност, дистанция и конфликти. Точните дати на събитията, които са произтекли в родителските системи са важни, защото корелират със събитията в нуклеарното семейство. Възможни въпроси са: Какъв е произхода на вашето име? От коя страна на генограмата вашите баба и дядо са по-важни, за кои знаете повече информация? Кои са хората, които са източници на сила за вас? Кои са хората, които ви карат да се чувствате по-слаби? Кой от семейството ви е помогнал да изберете ...?

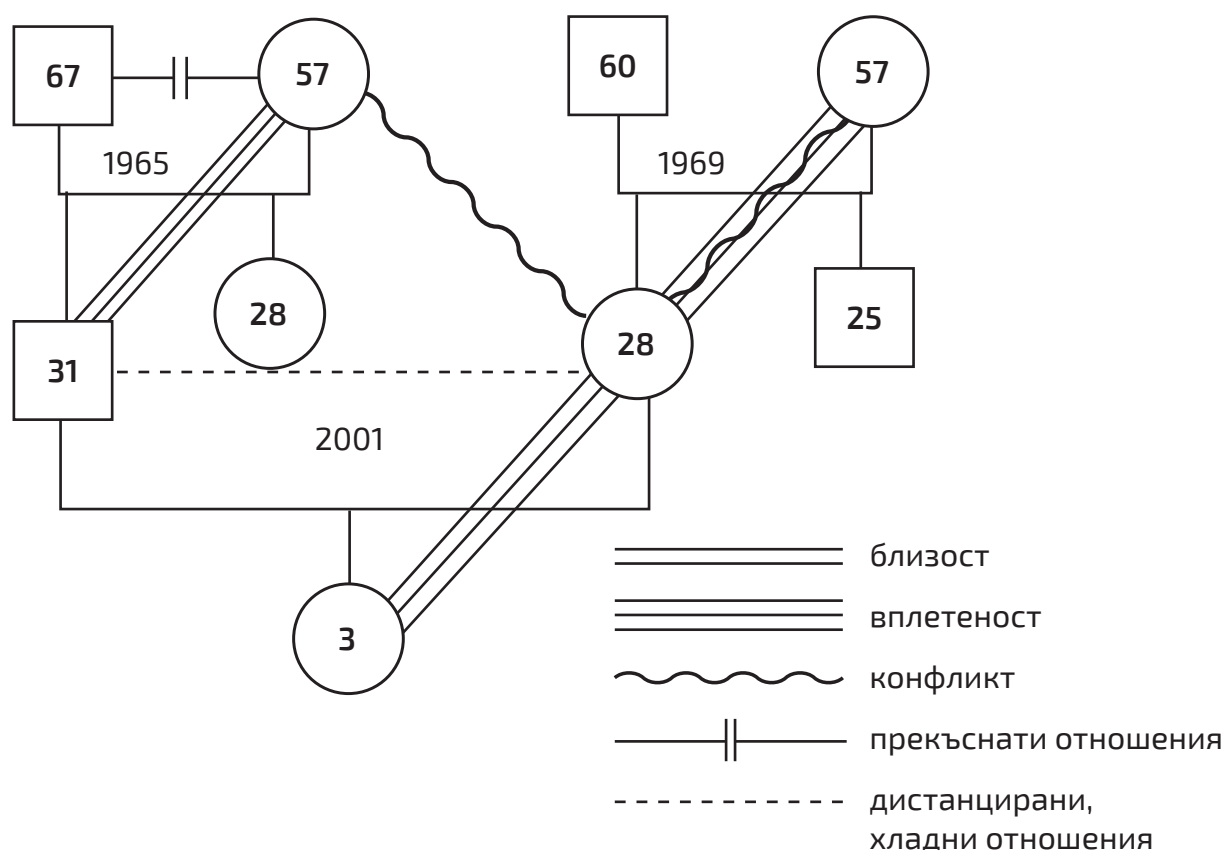
Жизнено важни за семейното функциониране са митовите и тайните. Всяко семейство има семеен мит и семейството трябва да назове мита. Митовите в семейството са комплексна система от възприемане на света, миналото и настоящето, която дава на семейството чувство за идентичност, неповторяемост и сила. Те служат за филтър, който пропуска избирателно информация, която членовете на семейството избирателно забелязват, дори активно търсят, като остават слепи и глухи към друга. Помислете за информация, която липсва, на кого трябва да си зададете въпросите, има ли тайни в семейството?

Голяма част от правилата и семейните роли намират своята дефиниция в семейните отношения. Повтарят се традиции, ценности и отношения. Това можем да го свържем и с лоялността, дългът, който ни води към нашите родители и към живота. Дори и децата, които са оставени от своите родители имат дълг към тях и често повтарят модела на това, което са правила техните родители.

Семейната митология не само филтрира информация, но определя и коя част от нея ще остане в тайна. Обикновено хората не говорят за неща, които са страшни, срамни, или могат да послужат за лош пример. Всяка семейна тайна обикновено подчинява и обсебва целия семеен живот.

Символи при изработване на генограма

При разработване на генограмата се използват символи/знаци, като членовете на семейството от едно поколение се поставят на едно и същи ниво и се отразяват отношенията между различните членове.

➤ Екокарта

Подобно на генограмата, има още един инструмент, който помага да се разберат и осмислят връзките и непрекъснатостта във взаимоотношенията на човека – нарича се екокарта. За целите на „Към самостоятелен живот“, екокартата може да послужи за осмисляне на връзките на приемното семейство, където живее младият човек.

Екокартата разглежда настоящите връзки с други индивиди и с общността. Тя представя схематична представа за конкретна жизнена ситуация в семейството на младия човек (приемното семейство) и външната по отношение на него среда. Не само документирант връзките между членовете на семейството и външния свят, но и предоставя начин за визуализиране на качеството на тези връзки, както положителни и стимулиращи, така и отрицателни, предизвикани от конфликти или стрес.

Екокартата е разработена през 1975 г. от д-р Ан Хартман, която има принос също за създаването и развитието на генограма.

Екокартата представя:

- семейството и неговите членове; семейната динамика и вида на взаимоотношенията, които я подхранват;
- приятели и членове на разширеното семейство, значими за младия човек;
- начинът по който всеки отделен член на семейството се свързва със системи за социална подкрепа; например: подпомагане на жилищното настаняване, подпомагане на доходите, консултиране, програми за правосъдие и т.н. и качеството на тези връзки;

- начинът по който всеки отделен член на семейството се свързва с ресурсите от общността, които са важни за благополучието и развитието (медицински, социални, образователни и други услуги);
- заетост и доходи;
- групи и доброволчески мрежи (религиозни общности, клубове, доброволци);
- промени и преходи в живота на младия човек и семейството, които могат да се определят като положителни или отрицателни (преместване, нов член на семейството, нови потребности, свързани с развитието, разделяне на семейството, смърт или друга загуба).

Между всички кръгове се отбелязват видовете връзки и зависимости.

Дата:

Име на клиента:

Връзките се отбелязват по следния начин:

	силна положителна връзка
	слаба връзка
	прекъсната връзка
	връзка с напрежение и стрес

Инструкции за изработване на екокарта

Големият кръг в центъра представлява семейството. В този кръг се поставят по-малки кръгове/квадрати, които представляват членовете на семейството, с написани имената им в тях. За представяне на членовете могат да се използват утвърдените символи в генограмата, вкл. кой е младият човек, с който се работи. Чрез използването на символните линии се определя качеството на взаимоотношенията между членовете на семейството.

Кръговете в горния ляв край на картата представляват приятелите и членовете на разширеното семейство. Идентифицират се важните членове на семейството и приятелите, които са значими по някакъв начин за семейството и се записват имената им в кръговете.

След това се прекарват линии от кръговете към семейството, които да представляват връзките – плътна линия за силна положителна връзка; пунктирна линия за слаба връзка; и пресечена линия, която да представлява връзка, в която има напрежение или стрес или е прекъсната.

Кръговете от дясната страна, обозначени с „Потребности, свързани с развитието“, представляват ресурсите от общността, които са важни за благополучието и развитието на семейството. Те могат да включват медицински услуги, училища, детски градини или други подобни. И отново, връзката може да бъде положителна, с присъствие на стрес, или слаба. Можете да се добавят кръгове, ако има нужда.

Кръговете в долния десен край представляват „Работа и доходи“. Тук се показва с какво се занимават членовете на семейството и дали получават допълнителни доходи; напр. социални помощи или надбавки.

Останалите кръгове представляват „Групи и доброволчески мрежи“ в общността, към които принадлежи клиентът. Те могат да включват църквата, клубове, съюзи, доброволческа работа. Можете да се добавят толкова кръгове, от колкото има нужда и да се посочи каква е връзката със семейството.

Ако връзката, представлявана от даден кръг, се отнася само до един член на семейството, може да се прекарате линията от кръга до съответния член на семейството. В противен случай линията се свързва с големия кръг на семейството.

Най-отгоре има място, където се отбелязват промени и преходи в семейството. Това може да бъде – преместване, нова работа, нов член на семейството, заболяване в семейството, нови потребности, свързани с развитието, развод, смърт или друга загуба. Вижда се, че тези промени или преходи, могат да бъдат определени като положителни или отрицателни.

Екокартата помага да се преосмисли дали границите между семейството и неговата среда са отворени или затворени. Семейства, които имат гъвкави отворени граници, имат здрави взаимоотношения с хора извън семейството. Те позволяват на отделните членове на семейството да развиват независими взаимоотношения, като същевременно поддържат семейните връзки. Семействата със затворени граници имат малък контакт с външния свят и са склонни да гледат света с подозрение. Членовете на семейството се затварят и понякога се депресират, тъй като няма нещо, което да повлияе на отношенията и начина на мисленето. Това има особено значение за идентифициране нуждите на младия човек, особено когато живее в приемно семейство.

➤ **Фотоезик, семейни и собствени снимки**

Използването на собствени снимки се явява средство за осмисляне на собствената идентичност през различни периоди от живота, както и характера на взаимодействията с различни и важни хора за младия човек-хора от местата на предишни настанявания, приятели, връстници, съученици, учители и др. Снимките могат да се използват, когато КР и самият младеж не могат да достигнат до важни хора от миналото и настоящето или когато младият човек не е в състояние да си спомни съществени минали събития и други значими. Да се гледат снимки заедно може да продължи в няколко срещи.

КР не дава изрични инструкции за избора на снимките. Самият избор на снимките има съществено значение, защото младежът минава през напрегнатия процес на подбор и стигане до окончателно решение. При работа със семейни снимки три снимки са напълно достатъчни когато се обсъжда главната тема- взаимоотношения в семейството, като се отделя по 10-ина минути за всеки член на семейството. Важно е да се определи какви периоди, стадии в живота на семейството отразяват. Важно да се създаде атмосферa в която младият човек да се чувства спокоен и свободен да разказва. Той е помолен да представи избраните от него снимки и да разкаже защо именно тях е избрал, какво значение имат за него, какви асоциации, чувства и мисли предизвикват у него, кои са хората на снимките, по какъв повод са направени, кой отсъства от снимките, как изглежда семейството тогава, какво е различно сега. Особено внимание заслужава поредността, коя снимка се показва първа, коя последна, времето за което се показва- бързо или бавно, степента на интерес или тревожност, кой от семейните членове е пропуснат. Изборът на снимките може да се свърже с това, което сега е важно за младия човек.

Въпросите могат да бъдат следните: Кои са тези хора на снимката? Кой снимаше? Спомняте ли си какво се случи по време на снимката? Разкажете ми за обстановката?

Като символни обекти могат да се ползват тематични снимки, изобщо снимки, карти, които помагат на човека по-добре да изрази свои преживявания в актуална, минала или бъдеща ситуация, чрез асоциациите, които изабраженията извикват у него.

➤ **Линия на живота**

Линия на живота е техника, която помага на младия човек да разказва за важни етапи в своя живот, да ги подреди хронологично, да има даде своя субективна преценка като преживяване, да даде възможност да пита за детайли, за чувства, за хора, за случки. Дава информация за това доколко той познава своята история, има ли моменти от нея, които му се губят, какви преживявания има той за тези различни периоди и събития.

Няма строги изисквания към техниката. Линията на живота се разполага хоризонтално на по-голям лист, като се поставя в лявата част на листа началото – раждането и в дясната част – актуалната ситуация, с няколко думи да определи живота си днес.

С въпроси около важни моменти се отбелязват с фигура, точка, снимка, дума, рисунка или символ тези събития, като се подреждат. Може да се започне с написване датата на раждане на първото означено място. Попитайте младия човек дали знае в кой ден от седмицата е роден и в кой момент, и го помолете да добави и тази информация към мястото. След това го може да накарате да сложи етикетче с фраза като

„Този ден се родих!“ Предизвикайте го да мисли за други дни от живота си, които са били важни в личната му история. Подканете го да мисли за неща като родените братя или сестри, местата, където е живял, първите дни в училище и ваканции. Помогнете му да запише събитията без да се притеснявате дали са в ред на друго място и след това заедно върху линията на живота. Завършете този процес до наши дни. Оставете младият човек да украсява времевата линия с различни цветове, които да отбелязват хубавите и не толкова хубавите събития, може да поставя хубавите събития от горната страна, на линията, а по-тъжните под линията. Хубаво е накрая да разкаже историята на това дете, да разкаже приказка за себе си. Техниката може да се комбинира с проучване на отношения с конкретен човек, които могат да бъдат изобразени с различни линии в зависимост от тези отношения: Например – добра връзка с непрекъсната линия, пресечена с една черта – трудна, с кръстче – много трудна; могат също връзките да са амбивалентни и да се изразят и с повече символи.

3.2. Методи за оценяване и планиране

3.2.1. Анализиране и интерпретиране

Изразяването на възгледите на младия човек, информацията за него самия, т.е. данни, факти, истории, преживявания и други, се анализират по посока на тяхното значение. Оценката е анализ на това как младият човек се справя в момента, къде иска да бъде и от каква подкрепа може да се нуждае. Това, което младият човек е изразил като проблем при изразяване на възгледите се анализира, за да се определи като необходимост от проактивно действие или подкрепа.

Анализът не е описание, не е сбор от данни, а резултат от тяхното осмисляне, чрез обобщаване, диференциране, групиране, интерпретиране. Важно е да се прави разграничаване между данни, факти, споделяне и професионални обобщения. Обобщаването на информацията дадена в първата секция е част от анализа, който предполага да се съберат най-важните данни, да се направи извод от това обобщаване.

Анализът по същество е интерпретация на значението на набраната информация. Информацията следва да се подлага на анализ и интерпретация коректно, т.е. не избирателно, не според желанията и представите на конкретния подкрепящ или отговорен социален работник. С други думи е важно да се интерпретира цялата налична информация, не само тази, която устройва техните предварителни хипотези.

Вербалните и невербалните знаци, които се проявяват в интервю, наблюдение, преглед на писмени данни и пр. са многозначни. Всеки специалист знае, че смисълът на посланието, което се съдържа в тези знаци е силно субективен и може да бъде разбран, ако професионалистите имат компетенции за това.

Интерпретирането и осмислянето в оценката би трябвало да се опират на специфичния набор от познания за човека, за неговата ситуация и потребности. Анализът е в основата на оценката на потребностите, която изразява връзката между набраните данни за състоянието на младия човек (емоционално, интелектуално, физическо, поведенческо) и неговите трудности, семейната ситуация, социалната ситуация на живот.

3.2.2 Целеполагане

Методът *целеполагане* определя начините и стъпките, по които се формулират и достигат целите в плана. Целите на Му „Към самостоятелен живот“ Planning е добре да се формулират, като цели на младия човек, а не за него. Планът трябва да бъде негов *личен проект*. За целта стъпките са следните:

- Определяне на лични цели
- Поставяне на целите в бъдещето
- Последователно изпълнение на всяка цел, заложена като дейност в личния проект под формата на план
- Планиране на резултатите
- Оценяване на резултата от твоя план.

Целите могат да бъдат свързани с няколко аспекта в личния проект на младия човек:

- *Да знае* – свързани с обучение, разбиране, знание, информация
- *Да прави* – свързани с умения, достижения, възможности да е осъществи нещо замислено
- *Да получи* – свързани с материални постижения и придобивки
- *Да общува* – свързани с решаване на проблеми, търсене на подкрепа, постигане на близост с околните
- *Да бъде* – свързани със състояния и достижения на личността.

Добрите цели са (SMART концепция):

- *Специфични* – ясно определени, конкретни, насочени към точно това, което ще се промени, до какво ниво да е постижението, в какъв срок, положително формулирани.
- *Измерими* – с уточнени показатели за постигането ѝ, с конкретен признак, който показва, че целта е постигната
- *Достижими* – целта трябва да е приета и разбрана от този, който я определя, да е в неговата власт, успехът или неуспехът да е в неговите ръце, а не в ръцете на другите.
- *Реалистични* – да отчита реалистично възможностите и ресурсите на човека, средата, подкрепящата мрежа; съобразяване с ресурси като интереси, здраве, време, физически дадености, знания и умения.
- *Ориентирани във времето* – постижими за определено време (напр. 1 седмица; 3, 4, 6 месеца).

3.2.3. Договаряне

Планът от една страна е личен проект на младия човек. От друга страна, планът е договор, който се сключва между младия човек и ОСР като представляващ отговорната институция; договор между отговорни хора, способни да действат и съответно да бъдат отговорни за своята промяна и за постигането на поставените цели. Договорът от тази гледна точка обозначава преминаването от пасивна към активна визия за младия човек; не се създава връзка на зависимост, а постепенно съвместно се построява процесът на промяна. Договарянето е основен компонент от цялостния процес по трансформиране на връзката с КР и другите членове на екипа, полагащ грижа: от строга и основаваща се на зависимост, в основана на взаимосвързаност и стимулираща автономията, с цел възвръщане на самоуважението и чувството за значимост на младия човек, напускащ грижата. Чрез сключването на такъв договор се избягва изпадането в патерналистичен подход, при който младият човек се намира в позиция на подчиненост, което във времето пресъздава поведение на пасивност и неизменно води до синдром на институционализация, т.е. на примирение и приемане на статута на закрила и отказ от права.

3.3. Теоретични опори в помощ на оценката и планирането

3.3.1. Анализ на емоционалните потребности

Потребностите на човешкото същество изразяват неговата връзка с външния свят и съдържат необходимости, без чието удовлетворяване човешкото функциониране се затруднява, не постига своя потенциал, а често има и доста по-тежки последствия. Емоционалните потребности най-често се определят като потребност от връзка с другия, като потребност от приемане, от принадлежност и от инвестиране.

Приемане, означава, че възрастен човек, родител, професионалист е приел детето като човешко същество, не като предмет, т.е. безусловно, с други думи не само според своите желания, а по-скоро според желанията на детето; ангажира се с него, говори му, опитва се да разбере желанията му, изразява емоционална топлина, опитва се да му даде сигурна и постоянна грижа. Именно на основата на приемането се изгражда връзката и способността на детето да прави връзки. Обратно на приемането е отхвърлянето, negliжирането на емоционалните потребности, насилието, малтретирането. Дете, което е отраснало в алтернативна грижа често има трудности във връзките, поради недостиг на приемането му като уникално човешко същество, което то може да преживява като отхвърляне, negliжиране, насилие.

Принадлежността в голяма степен е и резултат от приемането и е опора на всеки човек, която му дава основа на израстването и идентичността. Опорите се надграждат и понякога могат да заместят липсваща. Когато принадлежността към семейството я няма, поради изоставане, отхвърляне, насилие, детето може да изгради усещане за принадлежност към друга общност от хора, за което обаче тези хора би трябвало да положат също усилия. Богатството на опори идва от принадлежност към повече общности и структури – рода, махалата, квартала, училището, класа, отбора по футбол и пр.

Инвестирането е желанието и усилията на възрастните към детето, желанието и стремежът им то да бъде щастливо, развито, успешно и пр., да очакват от него да бъде такова. Ето защо е много важно отношението и на професионалистите, които се грижат за едно дете именно и като инвестиране в детето.

Удовлетворяването на емоционалните потребности има фундаментално значение през целия живот на човека, но в най-голяма степен през периода на ранното детство. Удовлетворяването на емоционалните потребности създава у детето усещане за сигурност, себестойност и желание за развитие.

3.3.2. Идентичност

Идентичността е индивидуалното разбиране на човек за себе си, като отделна същност. Тя е този конструкт, който му помага да изпитва чувство за самотъждественост, постоянност, перспективност и непрекъснатост. Идентичността е това, което прави индивида цялостен Аз, различен от другите, но същевременно и свързан с тях.

В широк смисъл понятието идентичност се свързва със самоопределеността на личността в контекста на контактите с другите. Понятието е въведено от Ерик Ериксън

след Втората световна война, „за да се възстанови сигурността в някаква устойчива представа за себе си“.

Под влияние на Е. Ериксън и А. Смит (1991) се говори за индивидуална и колективна идентичност. Индивидуалната идентичност е осъзнатата тъждественост на индивида със самия себе си във времето. В същото време индивидът се стреми към интериоризация с културата на групата, в която живее. Това приобщаване става чрез жестове, език, игра, подражателство. Ако членовете на групата съзнават нейната постоянност във времето и тъждественост на самата себе си, то тази осъзната споделеност поражда колективната идентичност. Идеята за множествените идентичности се налага логично от различните роли в живота на всеки човек – семейни, полови, пространствени, професионални, религиозни и етнически.

3.3.2. Емоции

Емоциите изразяват отношението на детето и младия човек към света и начина, по който възприема себе си (Д. Вискът, 1993). Наблюдава се определена закономерност в развитието на емоциите – положителните емоции възникват по-късно от отрицателните. Според някои психолози, за да възникне дадена положителна емоция като активна радост, усмивка, е необходим по-активен контакт с околната среда и известен вече натрупан опит.

➤ Базови емоции:

Интерес и любопитство – според Пиаже, детето изгражда „картината за света“ чрез когнитивните действия. „Когнитивните действия, насочени към възпроизвеждане на обектите, предизвикват любопитство, но веднъж проявено, любопитството поддържа разгръщането на когнитивните действия.“ (Р. Стаматов).

Радост – детето се ражда с предразположение да изпитва радост. Радостта се свързва и с удоволствието. Радостта засилва привързаността. От най-ранна възраст (4–6 месеца) децата са в състояние да разпознаят радостта, което е изследвано и доказано. Радостта подтиква детето към алтруистични постъпки и е свързана със съпричастността.

Страх – една от най-рано преживените емоции, която се свързва с усещането, че детето се съмнява в сигурността и безопасността в дадена ситуация. Най-често срещани са: страх към непознати възрастни (появява се към 7-9 м.възраст), страх от тъмно (след 1–1,5 г.) и страх от животни (след 1,6– 2 години). Интерпретирането на дадено събитие като пораждащо страх изисква определен когнитивен опит и известно самопознание („аз се страхувам“).

Тревожност (безпомощност) – тревожността се появява, когато възникне заплаха за разрушаване на близостта, на връзката между детето и неговата майка. Тревожността е израз на протеста срещу раздялата, която има съществено значение за съществуването, за реализирането на битието като „събитие“ (З. Фройд). Понякога тревожността се свързва със страха от загуба на идентичност. За малкото дете раздялата не е просто прекъсване на една външна връзка, а е загуба на част от него.

Страдание и Депресия – страданието е емоция, която се появява при продължителна и силна стимулация (напр.: физическа болка, разочарования, загуба). Страданието може да се появи и от самия спомен за него. Съществува връзка между страдание, страх, гняв. Една причина за страданието е загубата на близък човек. Според Д. Боулби страданието се раждат в пространството на привързаността и раздялата на дете-

то с майката. Несигурността в привързването води до изграждане на негативни когнитивни схеми, а от там и до депресия. Депресията е едно от най-тъжните афективни състояния. Депресията нарушава пълноценното съществуване на детето, помрачава радостта, а много често води до мисли и опити за самоубийство.

Вина – като чувство се появява в по-късно възраст (предучилищна възраст). Тя е свързана със самосъзнанието на детето: приемане на определени ценности, развитие на морал и вяност към ценностите, развитие на самоконтрол върху постъпките при откриване на несъответствия между реално поведение и приетите ценности, на които трябва да се подчини (най-общо казано с различаването на това кое е добро и кое не). Детето, което изпитва вина, се чувства безрадостно, недостойно, опитва се да избяга от контакт с другите. Вината се появява, когато детето почувства, че е прекрачило границите на собствените си убеждения, или, когато не може да постигне очакванията, които другите имат спрямо него. Вината подкрепя развитието на контрола на импулсите. Вината помага да детето да почувства страданието и болката на обидения човек. Това довежда детето до търсене на подходящи думи или постъпки, които да помогнат на другия, или вината може да доведе до просоциални действия и сътрудничество.

Срам и гордост – предполагат не само определени когнитивни способности, но и опит. „Гордостта може да се обедини с радостта, когато детето открие, че е овладяло дадено умение, и да премине в щастие, когато разбере, че това е оценено от другите.“ (Р. Стаматов). Гордостта и срамът се свързват с междуличностните взаимоотношения.

Любов – тя е съчетание от радост, любопитство, емпатия. „Когато детето не получава обич, то не може да даде и другите с обич.“ (Р.Стаматов). По-късно чрез получената обич детето състрадава, но ако тя липсва, детето губи способността си да обича.

Завист и ревност – завистта е следствие от чувството за собствена непълноценност, а ревността може да се предизвика от: не обръщане на вниманието, което детето очаква, че ще му бъде обрънато; когато на неговата обич не е отговорено с обичта, която му се иска; когато започне да се чувства захвърлено; открие, че любовта може да е „несподелена“ със същата взаимност и трепет.

Самота – самотата е едно от най-болезнените преживявания, което може да се открие още от най-ранните периоди на живота. Самотата е преживяване, свързано с усещането за изолираност, захвърленост, враждебност от страна на другите, за безполезност и ненужност. Състоянието на самота изпразва живота от неговия смисъл, затваря перспективата за бъдещето и води до размитост на Аза. Детето, което изпитва самота, е склонно към самообвинение, към страх от връзките с другите. Тези деца имат ниска самооценка, която допълнително влияе върху възможността да изградят връзки с връстниците. Появата на самотата в най-ранните периоди от живота на детето е свързана със загубата на тези, които се грижат за детето. Превременно отделяне на детето от неговата майка може да породви самота, усещане за загубеност и изоставеност. Самотата, свързана с разрушаването на връзките с връстниците, може да се дължи и на други фактори – различните смени на места, градове, училища. Децата, които изпитват самота, имат трудности с когнитивното оценяване на ситуацията. Те имат трудности и със способностите, необходими за изграждането на връзките с другите.

Емоциите са индикатор за състоянието на младия човек и влияят на неговото поведение и възгледи за самия себе си, за прценяване на собствените постижения и слабости, за планиране на бъдещето.

При анализа на възгледите на младия човек е важно да се вземат предвид неговите емоции и развитието им по време на неговия живот. Емоционалното и социалното развитие на младия човек са тясно свързани.

3.3.1. Социално развитие

Това е начинът, по който младежът се отнася към своите връстници и възрастни. В социалните си контакти младежът се учи да контролира импулсите си, да различава и спазва различни социални и полови роли.

3.3.2. Привързаност

Най-общо можем да приемем привързаността като грижовна връзка между две отделни лица, която издържа във времето и пространството и има функция да ги свърже емоционално.

Една от водещите теории, които обясняват отрицателните последици от институционализацията върху здравето и развитието на децата е теорията на привързаността, разработена първоначално от Джон Боулби през 1951 г.

Поведението на привързаност се формира в най-ранна възраст и представлява склонността на бебето да търси закрила, храна и внимание от човека, който се грижи за него. Системата на привързаност се активира при раздяла или дори при страх от раздяла.

Социалното и емоционално развитие на детето зависи в голяма степен от поведението на грижещия се за него. Отделянето от майката предизвиква у децата интензивна тревожност и процеси, аналогични на тези на скръбта на възрастните.

Съществуват три доказателства, че привързването е изградено:

- детето се опитва да поддържа връзка с обекта на привързването;
- детето започва да изпитва безпокойство, когато обектът на привързването отсъства (Шейфър, 1977);
- детето се чувства много по-спокойно и сигурно в присъствието на обекта на привързването и много по-неспокойно с тези, към които не е изградило този тип отношение (Бронсън, 1972).

Допускането, че привързването може да се изгради не само към майката, но и към всеки друг, който се грижи за детето, е потвърдено и от редица изследвания. Привързването зависи не от проявената грижа сама по себе си, не и от продължителността на заедността, а зависи от качеството на тази заедност. Ако някой друг от обкръжението на детето, напр. баща, баба, дядо, друг полагащ грижа задоволяват потребността от близост и взаимодействие, привързаността към тези възрастни ще бъде силна.

Двойна привързаност при децата в алтернативна грижа:

Връзката на привързаност, която грижещият се се стреми да изгради е двойна, тя е до привързаността с членовете на родното семейство на детето

Грижещият се за детето изгражда своя собствена връзка на привързаност именно от позицията на професионалист, на когото „му пука“ изключително за детето. Той не застава на мястото на родителите на детето. Това означава, че връзката, която

се изгражда трябва да отвори място и на връзката на детето с родното му семейство. Отварянето на пространство е по-скоро символично, по-скоро отношение на уважение към чувствата на детето и неговата необходимост от корени за да се развива. Това отношение се проявява в начина на слушане, когато детето говори, в начина на говорене пред детето и пред другите деца за техните семейства, в „разрешението“ за детето да говори за своето семейство по един автентичен начин, т.е. и с болка, и с любов, гняв, притеснение, възмущение и пр., без тези чувства да бъдат осъждани, омаловажавани, оценявани и пр.

Множествена привързаност

Деца могат да развиват повече от една привързаности и да се възползват от наличието на възможности за сигурни връзки с хора, които са на разположение около тях. Резилиантните деца често са съумявали да изградят сигурни връзки с някого от близкото или по-късно и не съвсем близкото обкръжение. Според самата теория на привързаността, към 18 месечна възраст по-голямата част от бебетата са образували множество привързаности. Резултати от изследвания показват, че най-вероятно привързаностите се образуват с тези, които реагират точно на сигналите на бебето, а не с човека, с когото са прекарвали повече време, което някои автори наричат чувствителна отзивчивост. Това познание е много важно за хората, които работят в алтернативна грижа и биха могли да бъдат фигура на привързване. Екипът от професионалисти, има важната задача да направи връзка на привързаност. Той придружава детето в неговото социално-психично израстване, координира и оценява ефекта на намесите и ги променя в посоката на потребностите на детето.

Тези аспекти са изключително важни да се вземат предвид при анализиране и оценяване на потребностите на младия човек, защото интерпретирането им дава насоки за осмисляне и планиране на подкрепата от самия млад човек.

3.3.3. Травма, травматични преживявания

Травматичното преживяване причинява болка на детето/младежа, но причинява и удар върху неговото разбиране за себе си и за света. „Раната е вписана дълбоко в историята на детето. То знае, че има два удара, за да се причини травма. Първият е реално събитие за да се причини болката. Вторият е в представата за реалното преживяване. „ Възстанових се,“ изненадват се преодолелите кризата, мислят за това, което се е случило, не са го забравили, странно обаче споменът е пренагласен, не усещат ударите, не изпитват унижението, обзема ги чувство на странна свобода при мисълта за преживяното, то става поносимо в тяхната памет, преработват представата за тяхното нещастие, намират сила да се върнат към живота, за да си докажат, че заслужават да живеят.“⁶

Раздялата със семейството/изоставянето е травматично събитие. Детето по-често не преживява настаняването извън своето семейство като защита, а като насилствена раздяла. Дори, когато детето е жертва на насилие в своето семейство то е по-склонно да вини себе си, отколкото родителите си и искрено страда от извеждането.

6. Сирюльник, Б. Грозните патенца, София, Изток-Запад, 2017

Малтретирането може да бъде в семейството, извън него, но може да бъде и в грижата, и като имаме предвид трайно институционализираните деца е добре да се проучи и тази възможност. Груповите места за настаняване на деца най-често малтретират психически своите потребители като:

- инфантилизират потребителите, отнасят се с тях като с незрели, неможещи хора, независимо от възрастта и техните реални възможности;
- фамилиарничат с потребителите, говорят на ти, снизходителни са;
- приемат потребителя за „обект“ – не чукаш на вратата на стаята, като влизаш, например; разговарят за него назовавайки го не с име, а с някаква проблемна характеристика;
- деперсонализация, унифициране на хората;
- засрамват.⁷

Може да се добави също делегирането на власт на по-големите деца, явното разминаване при персонала между официални цели и норми и действителните. Разбира се, може да има и физическо малтретиране, което особено в резидентните групи би могло да бъде продължително и тежко. Това е особено характерно за услуги, които са затворени, които не комуникират с външния свят и „властта“ върху настанените е тотална. Последиците върху тях са тежки и понякога симптомите трудно се откриват.⁸

Загубата представлява ефекта, който хората усещат, когато нещо важно им бъде отнето. Загубата бива два вида – очаквана (която се случват в нормалния ход на живота) и неочаквана загуба (тази, която се случва неочаквано, за която човек е неподготвен и не се възприема като нормална част от развитието на човешкия живот). Всички деца, които са били привързани към родител или друг, който се е грижел за тях, ще изживеят криза, когато бъдат отделени от този човек. Дори и родителят или другият възрастен да е упражнявал насилие над тях, привързаността продължава да съществува. Раздялата с такава привързаност обикновено представлява сериозна загуба за детето. Трудно е за едно дете/младеж да бъде разделено от родителите; същевременно детето може да изпитва загуба, за която специалистите не предполагат. Детето може да страда от загубата на разширеното семейство и други значими хора. Освен това, възможно е детето да има раздяла от училище, църква, приятели и по-голямата общност. Може да се случи детето да бъде разделено от своята култура, включително от начините на хранене, говорене, игра и комуникация. Трудните житейски преживявания могат да забавят израстването и развитието на детето/младежа. Специалистите трябва да разбират чувствата на тези деца/млади хора, да им помагат да управляват поведението, което е резултат от тези чувства, и да обърнат внимание на забавянето в развитието, до което травматичните събития може да са довели. Ако познават историята на травматичните събития, специалистите ще могат да разбират моментни потребности на детето/младежа и ще знаят как да му помогнат да се справи.

7. Pourtois Jean- Pier, Huguette Desmet, L'education postmoderne, Presses Universitaires de France, 1997 ISBN978-2-13-052654-4, l'edition 5, 2009 Paris

8. Виж повече Петрова-Димитрова, Н. Социална педагогика или педагогика на социалната работа, София, 2014 г

3.3.4. Общност

Група от хора, които живеят на едно място, имат общи характеристики като език, култура, история, социални норми и ценности, религия и др., според някои дефиниции и общо местно управление, формално или неформално; общи интереси, проблеми; наличие на форми на комуникация. За разлика от обществото, общността дава принадлежност, предполага връзки между членовете. Обикновено общността толерира общото между хората, това което ги обединява. В зависимост от социалните норми тя би могла да гледа на различието като ресурс, не като разделител. Общността обикновено се проявява за отделния човек като социална мрежа, която той има като връзки и отношения. Ключови в тази мрежа са семейството, роднините, съседите, приятелите, също и услугите. При младите хора, напускащи алтернативна грижа, общността може да бъде ресурс за идентичност, ако те се чувстват приети и принадлежащи към нея, имат подкрепяща социална мрежа, приемат нейните ценности и норми.

3.3.5. Значими възрастни

Значимите възрастни са тези, които изграждат връзки на приемане на детето/младия човек, подкрепят развитието на сигурна привързаност, инвестират, вярват в бъдещето му, стимулират неговото развитие. Те могат да са близки хора, учители, професионалисти от формалната грижа. Често за децата с трудности те могат да бъдат наставник за резилианс. Приемането на човек за значим възрастен изисква познания и умения у професионалистите, тъй като има риск от банализиране или дори от рисково определяне на близки хора като значими за детето.

3.3.6. Доминантна история

Всеки човек има доминантна история, която разказва за себе си, това най-често се свързва с представата, която има за себе си и представата, която иска да създаде у другите. Тази история може да е различна в зависимост от социалния контекст, в който е разказана. Най – общо може да се каже, че историята на човек се състои от казани неща и такива, които остават неизказани. От всички потенциални значения тя подчертава някои неща, а други остават мъгливи.

Концептът за „все още не казаното“ се отнася за вътрешните частни мисли и разговори на човека, които не са били разказвани. Това може да се разбере по два начина. В първия случай до този момент човекът не е намерил думите за своите преживявания. Например при среща с КР, младият човек, който изразява своето чувство за вина относно изоставянето му от родителите. Преди това за това не се е говорило.

Във втория случай това се отнася за история, която вече е била разказана, но не в настоящия контекст. Историята съществува, но за това не се говори. Пример за това е мястото на грижа, в което всеки знае за скръбта на детето относно смъртта раздялата с неговото семейство, но никой не говори. В този смисъл темите табу са част от все още неизказаното.

Доминиращата историята има променяща се, развиваща се и диалогична форма. През доминиращата история на младия човек можем да разберем представата му за себе си, как е приел изоставянето, настаняването, живота извън семейството. КР и ОСР могат да помогнат на младия човек да създаде нова история, за да живее с разбиране и достойнство.

Доминантната история може да е резилиантна, т.е., разказът за себе си е за човек, който може определени неща, който има свои опори, който иска да бъде. В тези случаи младият човек може да говори/има разказ за изоставянето, животът извън семейството, автентично, без да се фиксира в това, но и без да го игнорира, говори за свои силни страни, с доверие в себе си, в други хора, има конструктивни връзки и има проекти за бъдещето.

Травматичната доминанта история е тази, при която младият човек се определя през травмата, т.е. възприема се като „домско дете“, опитва се да „извлича ползи от това“, разчита основно на другите, едновременно с това е враждебно към тях и няма доверие, по-скоро смята, че „са длъжни“.

3.3.7. Стратегии за справяне, резилиантност

Резилиансът е способността на хората да посрещат ударите на живота, като в същото време не само оцеляват, а и да се развиват. За първи път този феномен е идентифициран от професор Еми Вернер на остров Мауи, при реализирането на изследователска програма, която търси причината защо някои деца, израснали при на пръв поглед еднакви обстоятелства, се превръщат в наркозависими, престъпници или заболяват психически, а други се справят добре, постигат успехи в работните, социалните и емоционалните си отношения и в живота като цяло. Такива деца тя нарича „притежаващи резилианс“.⁹

Резилиансът е понятие, което назовава способността на хората да се възстановяват след травми и то по начин, който ги прави по-силни. Този подход приема личността за уникална, която със своите чертите, дарби и умения успява да се справи с трудностите, които среща в житейския си път.

Оценяването на резилианса при деца и възрастни се базира на многогодишни проучвания на деца и възрастни преживели резилианс. Една от рамките за оценка на наличие на резилианс е следната:

- Сигурна основа, към която детето чувства принадлежност и усеща закрила.
- Добро самочувствие, т.е. усеща необходимостта от своето присъствие и компетентност.
- Усеща собствените си възможности, т.е. осъзнава контрола си върху нещата и в същото време знае силните си страни и ограниченията си.

Оценяване на нивото на резилианс може да се разгледа през следните параметри за детето/младия човек:

- има някой, който го обича напълно (безпрекословно).
- има познат по-възрастен човек, с когото може да споделя проблемите и чувствата си.
- е поощряван за неща, които извършва сам.
- може да разчита на семейството си в случай на нужда.
- познава някой, на когото иска да прилича.

9. Въведение в резиланса, проф. Нели Петрова - Димитрова, ИСДП, 2017 год.

- вярва, че всичко ще бъде наред.
- прави мили неща, които карат хората да го харесват.
- желае да пробва нови неща.
- мисли, че това което прави има значение за крайния изход на нещата.
- харесва себе си.
- може да се концентрира продължително върху конкретно действие.
- има чувство за хумор.
- прави планове за бъдещето.

Резилиантност

Хора, които са имали живот със сериозни травматични събития и които, сякаш са преодолели последиците от тях справят се в своето развитие по един успешен начин често се наричат резилиантни, или хора, които са преживели резиланс. За да определим един човек като резилиантен е необходимо да наблюдаваме успех, там където по-скоро се е очаквал дефицит, проблем, трудност. Изследванията показват, че хората по-скоро се справят с травмите, че резилиансът е по-скоро често явление, отколкото изключение. Факторите за резилианс могат да се търсят в опорите на детето в ранното детство, като принадлежност, приемане, поне една конструктивна връзка с възрастен; в социалната мрежа, особено училището, приятелския кръг; в уменията и способностите на самото дете, като интелигентност, комуникативност, талант, чувство за хумор и пр. Като критерии за резилианс се приемат за младия човек да може да се грижи за себе си чрез труд, който му осигурява живота, да има пълноценен сексуален контакт, удовлетворяваща го социална мрежа и като родител да не повтори травматичния модел на своите родители, като изоставяне, насилие, negliжиране.¹⁰

Намиране на смисъл на живота и на времеви хоризонт

Намирането на смисъл се определя като ключово за преживяване на резиланс. Смисъл може да даде увереност в себе си и в силите да се справи, могат да бъдат способности, таланти, успехи в някоя област на живота, както и силни връзки на обич, загриженост, любов.

Преследването на „далечна цел“ е способност да се задържи или контролира едно желание в сегашния момент, с цел да се отложи неговото задоволяване и да се впишат усилията или целите в една социално времева перспектива, което е необходимо условие за постигане, като се вземат под внимание и ценностите. Съществува връзка между социализацията и перспективата на жизнения план, който от своя страна включва целта, намерението за бъдещето в едно социално-времево измерение. При десоциализацията времевият хоризонт е нарушен. Юношеската възраст е възрастта, в която започва изграждането и определянето на жизнените планове и цели. Те са свързани и отразяват ценностите и разбирането за смисъла на живота. Житейските цели обхващат области като собственото развитие, осмисляне, израстване; като кариера, реализация; като търсене на интимност, близост, връзки; създаване на деца

10. Виж повече в „Резилансът – как да го открием?“, www.sapibg.org, Петрова-Димитрова, Н. Социална педагогика или педагогика на социалната работа, София, 2014 г.; Сирюльник, Б. „Грозните патенца“, София, 2017 г.

и тяхното отглеждане.¹¹ Често при младите хора в алтернативна грижа тези цели съдържат нереалистични желания и намерения, често преобладават краткосрочните цели, предимно са себецентрирани, постигането на желанията не се обвързва със собствени усилия.

Представа за себе си

Представата за себе си, аз-образът не е просто продукт на самосъзнанието на личността, но и важен фактор за детерминиране на поведението на човека. Той отразява преди всичко отношението на личността към себе си. Децата и младежите, които имат относително адекватна и устойчива представа за себе си се характеризират с умение да анализират своите постъпки и да мислят за себе си. Представата им е изградена повече на собствено знание за себе си, отколкото на мнението на другите. Фундамент на представата за себе си са принадлежността, приемането и инвестирането в детето в ранното детство. Приемането в училище от другите, успехите и трудностите сътворяват една многопластова идентичност, която съдържа в себе си както силни страни, така недостиг, липси, неумения и пр. При резилантните деца има приемане на себе си и осмисляне на тези страни, без идеализация или игнориране, но и без свръх драматизиране. Младежи с неадекватна и неустойчива самооценка не умеят да отделят важното, съществени качества за себе си и да анализират постъпките си.

Мотивация за успех или за неуспех – най-често отразява наборът от нагласи, интереси, мотиви, желания, способности, умения, които осъществяват връзката между желания, цели и резултати, както и връзката резултат – нова цел. Мотивираните по-скоро за успех хора обикновено могат да си поставят цел, за да реализират свое желание, като разбират и разчитат на своя принос, на своите усилия за това постигане. Те правят връзка между своите усилия и резултата от дейността. В този смисъл се стремят да постигнат успех, като полагат повече усилия. Освен това приемат постигнатия резултат като основа, възможност за нова цел, следващо стъпало. Мотивираните за неуспех по-скоро разчитат на късмет, на намеса на външни сили, на „уреждане“, „връзки“, вероятно дълбоко в себе си не вярват във възможностите си и не намират смисъл в усилията. Тези нагласи са свързани преди всичко с представата на детето/юношата за себе си, която представа при децата в алтернативна грижа е структурирана и през начина на преминаване през изоставянето, малтретирането.

11. Виж повече Before i Die: The Impact of Time Horizon and Age on Bucket-List Goals,

„КЪМ САМОСТОЯТЕЛЕН ЖИВОТ“

ПЪТЕКИ

„КЪМ САМОСТОЯТЕЛЕН ЖИВОТ“ – ОБЩА ИНФОРМАЦИЯ

„Към самостоятелен живот“ – обща информация

Име: _____

Дата на раждане: _____ Пол: _____

В какви социални услуги си бил/а настанена до сега? _____

В коя социална услуга си настанен/а сега? _____

Кое училище посещаваш? _____

Знаеш ли кога ще напуснеш сегашната услуга? Дата _____ Възраст. _____

Кога завършваш училище? _____

Име на отговорния социален работник _____

Списък с хора, на които можеш да разчиташ в бъдеще:

Име	Месторабота	Мобилен телефон	E-mail

Можете да добавиш в папката си:

- Сертификати, вкл. шофьорска книжка
- Доклади
- Препоръки
- Снимки
- Информационни листовки
- Полезни контакти или връзки

СЕМЕЙСТВО И ПРИЯТЕЛИ

Име: _____

Помисли как някои от нещата могат да бъдат свързани със семейството и приятелите.

- Кога се чувстваш добре?
- За какво се притесняваш?
- Има ли някаква подкрепа, която може да ти е необходима?

Добавете нещо:

В този раздел можеш да помислиш за отношенията си с приятелите и семейството си – как вървят нещата в момента и как могат да се променят в бъдеще.

Семейни отношения и контакти

Семейството може да означава различни неща за различните хора, а някои хора може да имат повече от едно семейство.

Удобно ли ти е да говориш за семейството и произхода си, ако ти бъдат зададени въпроси за това?

☐ Да

☐ Не

С кои членове на семейство си контактуваш в момента?

(можеш да включиш биологично семейство, втори родители, приемно семейство, осиновители и т.н.)

Име на члена на семейството и връзка	Колко често контактуваш с него/нея? (ежедневно, седмично, месечно, веднъж-два пъти годишно, изобщо не контактуваш)	Честотата на срещите е: ➤ задоволителна ➤ твърде много ➤ недостатъчна	Искаш ли да споделиш как се чувстваш? (например какви са отношенията ви, подкрепящи аспекти и трудности)

Има ли други членове на семейството ти, с които би искал/а да си в контакт?

☐ Да

☐ Не

☐ Не знам

Как можеш да се свършеш с тях? От каква подкрепа имаш нужда?

Отговорност да се грижиш

Отговорен/а ли си за грижата за член на семейството или някой друг?

(вкл. братя и сестри, които също са в алтернативна грижа).

☐ Да

☐ Не

Ако да, получаваш ли някаква подкрепа за това?

Имаш ли нужда от допълнителна помощ? Ако да, каква точно.

Собствени деца

Този раздел следва да бъде попълнен, ако си родител. Ако предстои да станеш родител в близко бъдеще, следва да се върнеш към този раздел в подходящия момент.

Какви са надеждите ти за детето за сега и за в бъдеще?

Каква подкрепа ти е необходима, ако имаш дете и той / тя живее с теб, така че да можеш да осигуриш добри грижи за него / нея?

Кой би могъл да помогне с това?

Ако имаш дете и той/тя не живее с теб, какви контакти поддържаш?

Това е: (заградете едно)

☐ Твърде малко

☐ Задоволително

☐ Твърде много

Как се чувстваш по този въпрос? Искаш ли повече подкрепа? Кой би могъл да помогне с това?

Твоята житейска история

Някога правил/а ли си нещо, за да подредиш житейската си история?

(напр. да погледнеш назад с кого си живял/а, къде и как си се чувствал/а тогава)

☐ Да

☐ Не

☐ Не знам

Искаш ли да поработиш още за житейската си история?

☐ Да

☐ Не

Кой може да ти помогне?

Имаш ли семейни фотографии?

☐ Да

☐ Не

Искаш ли повече снимки?

☐ Да

☐ Не

(напр. на семейството ти, на грижещите се,
на мястото, където живееш или си живял, т.н)

Искаш ли да направиш родословно дърво?

☐ Да

☐ Не

Ако нямаш достатъчно информация за семейството си, по какъв начин би могъл да я набавиш? От кого? (напр. семейство, социални работници, грижещите се и т.н.)

Всеки човек е преживял хубави и трудни моменти в живота си. Често в трудни моменти той / тя има в обкръжението си някои хора, готови да го чуят, да обмислят ситуацията, да вярват в младия човек и да го подкрепят. Тези хора са част от историята на младия човек.

Имаш ли в живота си такива хора (които са ви помогнали в трудна ситуация – семейство, приятели, други близки хора)?

☐ Да

☐ Не

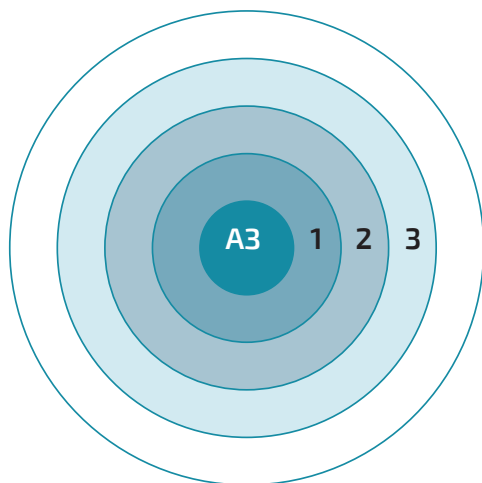
Ако да, кога би се обърнал/а към тях?

Приятели и други важни хора

Мрежата от хора около теб може да включва приятели и други хора, които са важни за теб. Това могат да бъдат: приятели, съученици, учители, социални работници, възпитатели, майка, баща, роднина, брат, сестра, съсед, треньор, леля, чичо, ментор / ръководител.

Тези хора могат да бъдат важни за приятелството, подкрепата или просто да има с кого да поговориш. Всички те са част от живота ти.

Помисли за някои от хората, които са важни в живота ти или са твои приятели. Моля, постави във вътрешния кръг хората, които са ти най-близки, а във външния – хора, които също са близки до теб, но не толкова, колкото тези във вътрешните кръгове.

1. _____

2. _____

3. _____

4. _____

Напиши няколко добри неща за тези хора

Кои от тези положителни качества би искал/а да притежаваш?

В коя ситуация хората от всеки кръг биха те подкрепили?

1-ви кръг

2-ри кръг

3-ти кръг

4-ти кръг

Кои неща във връзка с приятелите ти са важни за теб?

(Моля, загради една цифра от 1 – 4 на всеки ред)

1= не е важно; 4=много е важно

Карат те да се смееш	1	2	3	4
Можеш да им се довериш	1	2	3	4
На една възраст сте	1	2	3	4
Могат да ти набавят неща, които желаеш	1	2	3	4
Ще направят това, за което ги помолиш	1	2	3	4
Ще се грижат за теб	1	2	3	4
Живеят близо и може да ги виждаш често	1	2	3	4
Ще ти съчувстват и ще те разбират в трудни моменти	1	2	3	4
Други: (моля, кажете)	1	2	3	4

Има ли приятели или хора, с които си имал/а контакт и с които би искал/а да се свържеш?

☐ Да

☐ Не

Как можеш да го направиш? Кой може да ти помогне?

Докато попълваш този раздел, може да помислиш и за:

- хората, с които живееш, и района, в който живееш – вижте **ЖИЛИЩЕ**
- какво правиш заедно с приятелите си – вижте **ЛИЧНОСТНО РАЗВИТИЕ**

Моята оценка „Към самостоятелен живот“: Семейство и приятели

Име: _____

Частта „Моите възгледи „Към самостоятелен живот“: Семейство и приятели“ попълнена ли е?

☐ Да

☐ Не

Някой друг (например полагащ грижи, ключов работник или някой друг) помогна ли ти за попълването на тази оценка?

☐ Да

☐ Не

Ако да, опишете подробно как?

Семейни отношения контакти – какъв вид продължаваща подкрепа е необходима? Какво ниво на семейни контакти съществува?

Отговорност да се грижиш – Имаш ли нужди, произтичащи от необходимостта да се грижиш за други?

Нуждите, които младият човек идентифицира са...

Собствени деца – Имаш ли нужди във връзка с отглеждането на собствени деца?

Житейска история – Имаш ли нужда да работиш по житейската си история?

Приятели и други важни хора – кой е важен за теб? Каква е връзката ти с връстниците?

Цялостната оценка на нуждите е...

Има ли някакви коментари или разлики в мненията?

Съгласие

Може да има моменти, когато е полезно информация в този раздел да се сподели с други хора или институции. Причините за предаване на информацията са:

- да помогне да получиш подкрепа от определени услуги
- да не се налага да отговаряш отново на едни и същи въпроси

Тази оценка „**Към самостоятелен живот**“ е попълнена от:

_____ (млад човек)

Дата _____

И съгласувана от _____ (отговорен социален работник)

От името на _____ (отговорна институция)

Дата _____

Моят план „Към самостоятелен живот“: Семейство и приятели

Име: _____

Част „Моите възгледи „Към самостоятелен живот“: Семейство и приятели“ попълнена ли е?

☐ Да

☐ Не

Дали оценката „Към самостоятелен живот“: Семейство и приятели“ е попълнена?

☐ Да

☐ Не

Ако НЕ трябва да се предприемат действия сега, моля, поставете отметка в това поле ☐ , запишете всички коментари на следващата страница и попълнете споразумението.

Въз основа на нуждите, определени в оценката се изискват следните действия:

Дългосрочна цел на плана относно „Семейство и приятели“ е

Какви действия трябва да се предприемат	Отговорен човек	Краен срок	Потенциални рискове и действия за намаляване на рисковете?	Това случи-ли се? Кога?	Ако да, моля опишете резултатите. Ако не, защо не? Случи ли се нещо не-предвидено?

Моля, запишете тук всички коментари или различия в мненията за това какви действия трябва да бъдат предприети:

Съгласие

Може да има моменти, когато е полезно информация в този раздел да се сподели с други хора или институции. Причините за предаване на информацията са:

- да помогне да получиш подкрепа от определени услуги
- да не се налага да отговаряш отново на едни и същи въпроси

Този план „**Към самостоятелен живот**“ е попълнен от:

_____ (млад човек)

Дата _____

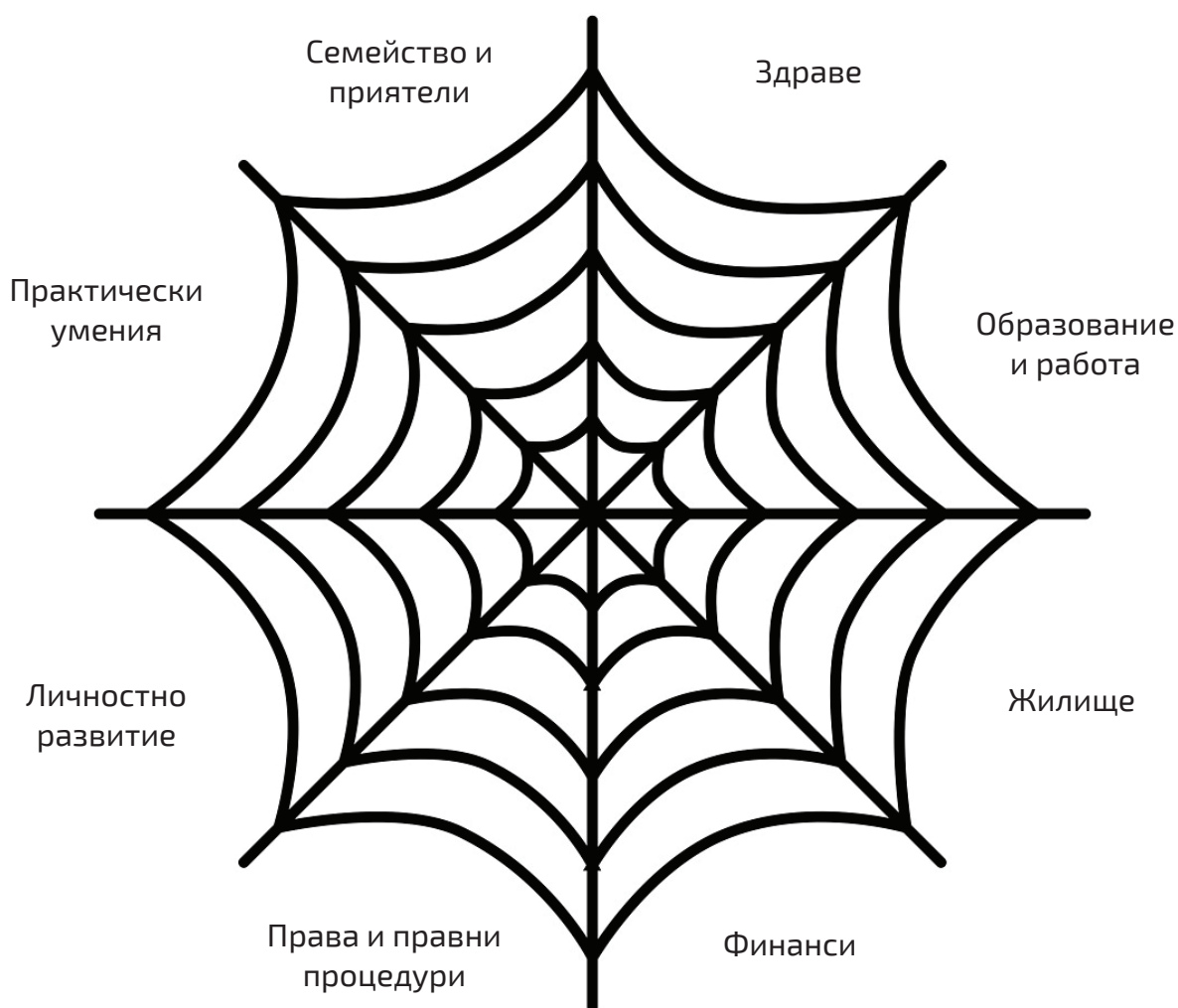
И съгласувана от _____ (отговорен социален работник)

От името на _____ (отговорна институция)

Дата _____

МОЕТО „КЪМ САМОСТОЯТЕЛЕН ЖИВОТ“: РЕЗЮМЕ

След като завършиш 8-те теми, може да оцениш различните секции. Моля, използвай паяжината отдолу и маркирай или оцвети по коя тема е най-неотложно да се вземат незабавни действия (поставете отметка или оцветете с маркер до ръба). Колкото по-близо до центъра поставиш отметката си, толкова по-малко спешна ти се струва работата по тази тема. Можеш да избереш цветни маркери / моливи за оцветяване на секциите. Така накрая ще имаш много визуален преглед на нуждите си.

„КЪМ САМОСТОЯТЕЛЕН ЖИВОТ“ – ПРЕГЛЕД НА ПЛАНОВЕТЕ

Име _____

Дата _____

Кой присъства? _____

Какъв е постигнатият напредък? _____

Има ли някакви нови обстоятелства, които да налагат промяна в плана?

Има ли нужда от повторна оценка на нуждите?

Има ли нужда от промени в плана?

Следващият преглед ще се състои на: _____

Подпис на младия човек

Подпис на отговорния социален работник

ИНСТИТУТ ПО СОЦИАЛНИ ДЕЙНОСТИ И ПРАКТИКИ

www.sapibg.org